

Csiki Tamás – Etl Alex

Az „Iszlám Állam” elleni fellépés stratégiai kérdései és lehetőségei¹

A tanulmány azokat a kérdéseket járja körül, hogy miért jött létre az „Iszlám Állam”, mely tényezők tették ezt egyáltalán lehetővé, milyen jellegű fenyegetést hordoz magában ez a radikális szervezet, és milyen eszközökkel léphet fel ellene a nemzetközi közösség? Megközelítését illetően a vizsgálat a stratégiai szintre koncentrál, azaz az átfogó összefüggéseket, hatásmechanizmusokat kívánja bemutatni a nemzetközi szakirodalomra támaszkodva.

Kulcsszavak: Közel-Kelet, Irak, Szíria, terrorizmus, Iszlám Állam

Csiki Tamás, Etl Alex: Strategic Questions and Opportunities of Countering the “Islamic State”

The study focuses on the questions regarding the reasons for the birth and factors of the evolution of the ‘Islamic State’; what is the nature of the threat posed by the radical organization; and what tools does the international community have to counter it? The analysis is set at the strategic level, comprehensively overviewing the causal effects and relations based on the international literature.

Keywords: Middle East, Iraq, Syria, terrorism, Islamic State

2014 júniusában az „Iszlám Állam”² a világ nyilvánossága számára hirtelen, szinte „előzmények nélkül” emelkedett ki a szíriai polgárháború zűrzavarából azzal, hogy fegyveres erejével kiterjedt területeket vont ellenőrzése alá Szíriában és Irakban. Azt követően, hogy több nagyvárost is elfoglalva Szíriában Rakka, Irakban Moszul központtal megszilárdította fennhatóságát e – többségében szunnita arabok által lakott – területeken, és vezetője, Abu Bakr al-Bagdadi modern iszlám kalifátus alapítását kiáltotta ki, a szervezet a gyakorlatban

¹ A tanulmány a KÖFOP 2.1.1-VEKOP-15-2016-00001 „A közszolgáltatás komplex kompetencia, életpálya-program és oktatás technológiai fejlesztése” című projekt keretében készült.

² Az „Iszlám Állam” megnevezéssel kapcsolatban egyrészt megjegyzendő, hogy a tanulmányban következetesen ebben a formában, időzőjelekkel fogunk utalni a szervezetre, mely bár számos módon törekszik arra, hogy modern kalifátust alapítva formálisan is „államként” jelenjen meg, sőt bizonyos állami funkciókat is gyakorol az általa ellenőrzött területen (működteti a közigazgatást, az igazságszolgáltatást és egészségügyi, oktatási közszolgáltatásokat tart fenn a lakosság-nak), állami legitimitással nem bír, így megnevezését szimbolikusnak tekintjük, és eszerint is alkalmazzuk. Másrészt a szervezet fejlődése közben az évek során több névváltoztatáson esett át, és mind a nyilvánosság, mind a politikai és elemzői körök is eltérő neveken emlegetik. Az „Iszlám Állam” megnevezést a magyar média és politikai diskurzus által általánosan használt megnevezésként alkalmazzuk mi is. (Emellett megjelenik olykor magyar rövidítésként az „IÁ”, az angol terminológiai változatok szerinti ISIS (Islamic State of Iraq and Syria – Iraki és Szíriai Iszlám Állam), ISIL (Islamic State of Iraq and Levant – Iraki és Levantei Iszlám Állam) és ennek a kalifátus 2014-es kikiáltása előtt használt arab eredetű rövidítése, a Daesh vagy Da'ish (al-Dawlah al-Islamiya fi al-Iraq wa-al-Sham). A névnek a szervezet politikai kommunikációjában is szerepe van: a kalifátus kikiáltását követően egységesen az „Iszlám Állam” néven szerepelnek, hangsúlyozva államiságukat és az iszlámon belüli univerzalitásukat. A szemben álló politikai szereplők ugyanezen okból előszeretettel használnak ettől eltérő megnevezést, szimbolikusán sem elismerve ezt.)

is az államiságot idéző funkciók szerint kezdte kialakítani működését. Mindez azonban semmiképp nem nevezhető „előzmények nélkülinek”, sokkal inkább a radikális átalakulás gyorsasága, mélysége és az alkalmazott eszközök brutalitása, illetve mindennek a nagy nemzetközi láthatósága keltette a drámai hatást.

Az „Iszlám Állam” nem előzmény nélküli: közvetlen előzménye a szíriai és iraki válságok, ezen belül is az Iraki al-Káidából 2006-ban kinövő „Iraki Iszlám Állam” volt, amely szervezet a nemzetközi közösség, az Egyesült Államok és az iraki kormányzat erőfeszítései ellenére is képes volt túlélni és újra megerősödni 2011, az amerikai erők iraki kivonulása után. Felhasználva a 2012-től elmérgesedő szíriai konfliktus nyomán a szír kormányzati fennhatóság meggyengülését, az „Iszlám Állam” több átalakulást követően 2014-re alakította ki saját ideológiai bázisát és szervezetét, és jelent meg földrajzi entitásként, hatalmi tényezőként a két közel-keleti országban. Tágabb értelemben pedig az „Iszlám Állam” előzményeként tekinthetünk nem csupán az al-Káidára, mint globális dzsihadista terrorszervezetre, hanem arra a radikalizálódási folyamatra, amely bár csak marginálisan, de nagy láthatósággal az iszlámon belül zajlott az elmúlt évtizedekben, és amelynek oka a megújulás képtelensége, a modernitás kihívásaira adott válaszok hiánya a muszlim társadalmakban, szélesebb körben pedig számos fejlődő ország társadalmában.

A tanulmány azokat a kérdéseket járja körül, hogy miért jött létre az „Iszlám Állam”, mely tényezők tették ezt egyáltalán lehetővé, milyen jellegű fenyegetést hordoz magában ez a radikális szervezet, és milyen eszközökkel léphet fel ellene a nemzetközi közösség. A vizsgálat a megközelítését illetően a stratégiai szintre koncentrál, azaz az átfogó összefüggéseket, hatásmechanizmusokat kívánja bemutatni a nemzetközi szakirodalomra támaszkodva. Érdeemes ugyanakkor szem előtt tartanunk azt is, hogy a problémakör jelentőségét és újszerűségét megragadva az elmúlt években fokozatosan bővül releváns magyar nyelvű szakirodalma és tájékoztató kiadványainak köre egyaránt, ezeket pedig bátran használhatja mindenki, aki a témát mélyebben is meg kívánja ismerni.³

Vizsgálatunk kiindulópontjaként három tétel szolgál:

- Egyrészt úgy véljük, hogy a probléma okai között meghatározó jelentőségű az iszlám belső, modernizációs válsága, amely évtizedek óta megoldatlan, és a radikalizmusban testet öltő válaszokat szült; miközben az iraki és szíriai részleges államkudarok hatalmi vákuumot eredményeztek és megteremtették az „Iszlám Állam” földrajzi entitásként történő megjelenésének lehetőségét; mindezen keresztül pedig látványosan

³ Lásd például: Arany Anett – N. Rózsa Erzsébet – Szalai Máté: *Az Iszlám Állam kalifátusa: Az átalakuló Közel-Kelet*, Osiris Kiadó, Magyar Külügyi Intézet, Budapest, 2016; Csicsmann László (szerk.): *Iszlám és modernizáció a Közel-Keleten: Az államiság eltérő modelljei*, Aula, Budapest, 2010; Jany János: *Az iszlamizmus: Eszmétörténet és geopolitika*, Typotex Kiadó, Budapest, 2016; Krizmanits József (szerk.): *Vallási fundamentalizmus: tradíció, politika és radikalizmus az iszlám világban*, LHarmattan Kiadó, Budapest, 2008; N. Rózsa Erzsébet: *Az arab tavasz: A Közel-Kelet átalakulása*, Osiris Kiadó, Budapest, 2015; N. Rózsa Erzsébet – Tüske László: *Az arab identitás kérdőjelei*. In: N. Rózsa Erzsébet (szerk.): *Nemzeti identitás és külpolitika a Közel-Keleten és Kelet-Ázsiában*, Teleki László Alapítvány, Budapest, 2005; Rostoványi Zsolt (szerk.): *Az iszlám Európában: Az európai muszlim közösségek differenciáltsága*, Aula, Budapest, 2010; Rostoványi Zsolt: *Az iszlám és a Nyugat: A kölcsönös fenyegetettség mítosza és valósága*. In: Tüske László (szerk.): *Előadások a mai iszlám világról*, Avicenna Közel-Kelet Kutatások Intézete, Piliscsaba, 2007, 19–39. o.; Simon Róbert: *Iszlám kulturális lexikon*, Corvina Kiadó, Budapest, 2009; Simon Róbert: *Az iszlám fundamentalizmus – Gyökerek és elágazások Mohamedtől az al-Qáidáig*, Corvina Kiadó, Budapest, 2014; Simon Róbert: *Politika az iszlámban – A muszlim társadalom anatómiája*, Corvina Kiadó, Budapest, 2016.

felszínre kerültek a Közel-Kelet történelmi törésvonalai, amelyeket a nagyhatalmi érdekek szembenállása tovább mélyít.

- Másrészt az „Iszlám Állam” jelentette fenyegetést három szinten látjuk: a Közel-Keleten a létező államhatalom (a regnáló kormányzat, politikai rendszerek, a létező államrendszer) „kihívójaként” jelenik meg, az iszlám világban pedig a radikális iszlám fundamentalizmus terjesztőjeként; míg a Nyugat számára a dzsihadista terrorizmus fenyegetését testesíti meg.
- Harmadrészt az „Iszlám Állam” elleni fellépést olyan komplex feladatnak látjuk, amely stratégiai szinten több kérdést vet fel, mint amennyit a nemzetközi közösség, vagy akár az elemzők meg tudnak válaszolni. Úgy véljük, hogy a rendezés érdekében Irakban és Szíriában az „Iszlám Államot” katonai erővel fel kell számolni (de kérdés, hogy mely szereplők és hogyan képesek ezt megtenni); a Közel-Keleten mérsékelni és nem kiélezni kellene a szektariánus ellentéteket (a regionális és nagyhatalmi szereplők gyakorlatával ellentétben); az iszlám világban pedig alternatívát szükséges állítani a radikalizmussal szemben (kérdés, hogy kik és milyen). Végül pedig, szem előtt tartva a posztmodern nyugati társadalmak sebezhetőségét, a Nyugatnak tovább kellene erősítenie védelmi mechanizmusait, ugyanakkor fenntartva a biztonság és a szabadságjogok kényes egyensúlyát.

Mindebből eredően azt feltételezzük, hogy az említett strukturális problémák és konfliktusok miatt az „Iszlám Állam” jelentette problémakör közép- és hosszú távon is fenn fog maradni, adott esetben akár nem Szíriában és Irakban, hanem más országokban (Líbia, Szomália, Jemen), ahol az iszlamista radikalizmusnak társadalmi bázisa van, vagy alakulhat ki a jövőben. A radikális ideológiát ugyanis katonai erővel nem lehet legyőzni.

A probléma gyökere

Az „Iszlám Állam” mint terrorszervezet és a földrajzi térben megjelenő entitás kialakulását több tényező együttes fennállása tette lehetővé. Egyrészt a radikális iszlamista terrorszervezetek – így a „nagy előd”, az al-Káida 1980-as évek végi – kialakulását az iszlamizmus szélsőséges mutációi, a dzsihadizmus terjedése tette lehetővé, amely a harmadik világ muszlim társadalmi válságainak, illetve a modernitás kihívásaira választ adni nem képes iszlám belső válságának eredménye. Ezt tekinthetjük az „Iszlám Állam” kialakulását lehetővé tevő ideológiai tényezőcsoportnak. Másrészt pedig beszélünk kell azokról a ma is zajló konfliktusokról, amelyek megteremtették az „Iszlám Állam” fizikai létezésének a lehetőségét: a kormányzati és állami struktúrák meggyengítését eredményező iraki és szíriai konfliktusokat, amelyek nyomán olyan hatalmi vákuum keletkezett, amelyben nem csupán elvont eszmeképként, hanem valós entitásként is létre tudott jönni az „Iszlám Állam” modern kori kalifátusa. Az alfejezet ezeket a tényezőket tekinti át és mutatja be vázlatosan.

Az „Iszlám Állam” vallási-ideológiai eredete

Az „Iszlám Állam” megjelenését és fennmaradását egyik oldalról az iszlám válságára, illetve a muszlim társadalmak komplex válságjelenségeire vezethetjük vissza, amelyekre megfelelő válaszok híján előbb a fundamentalizmusban, azaz a gyökerekhez, az iszlám tiszta formájához, aranykorához való visszatérésben, majd a 20. századtól a radikalizmusban és a dzsihadizmusban keresték egyes szélsőséges csoportok a megoldást. Már itt fontos rámutatnunk, hogy „a fundamentalizmus, lényege szerint, válságjelenség, amely külső, ám leginkább belső okokból bekövetkezett társadalmi krízis idején jelentkezik, amikor a társadalmi lét lényeges elemiben olyan új – idegennek és másnak érzett – jelenségek szaporodnak el, amelyek az iszlám strukturális azonosságát fenyegetik”.⁴ A radikális eszmékkel a muszlim társadalmak marginális része szimpatizál, azonban a radikális ideológia által ösztönzött erőszak nagy láthatósággal bír, és aszimmetrikus erőszak – például terrorcselekmények – formájában állami szereplőket is képes befolyásolni.

Az iszlám válsága több tekintetben is jelen van, melynek egyik olvasata történeti válságot jelent, amit az iszlám megosztottsága okoz. Ennek megértéséhez vissza kell tekintenünk az iszlám vallás kialakulásának időszakára (7. század), amikor Mohamed próféta és utódai nem csupán a vallás alapjait fektették le, hanem az arab törzsek körében rendkívül gyorsan el is terjesztették azt, és megalapozták az ummát, azaz az iszlám hívők közösségét. Ez az időszak kulcsfontosságú annak megértéséhez, hogy miért bírhat a fundamentalizmus közel 1400 évvel később is vonzerővel. Amellett ugyanis, hogy az új vallás az Omajjád-dinasztia (661–750) időszakában katonailag sikeres, expanzív időszakát élte, egyrésztől megtestesítette az alapító tanok vallási „tisztaságát”, másrésztől az egységes umma egyszemélyi vezetője, a kalifa volt az, aki politikai és vallási értelemben is vezette az iszlám hívőket. A 13. századig (a mongolok inváziójáig) tartó „aranykor” az, amelynek utólag idealizált formában rekonstruált képéhez és jellemzőihez évszázadokon keresztül visszanyúltak a különböző belső és külső válságokkal szembesülő ideológusok – és amelyet meg is próbálnának visszaállítani.

Az első válságot a 7. században a kalifa utódlása körüli vitából kialakuló szunnita–síita törés okozta, amely az iszlám umma első belső megosztottságát idézte elő. A következő válságjelenségeket az expanzióból eredő következmények okozták, ugyanis a továbbterjeszkedő vallás, kilépve az Arab-félszigetről, a 8–9. századtól az arab mellett már más etnikumokat (például perzsákat, törököket) is magában foglalt, a 11. századtól pedig az Abbászida-dinasztiának (750–1517) egyre több külső riválisa és belső kihívója támadt, az iszlám umma pedig politikailag is megosztottá vált. Azt követően, hogy a Közép-Ázsiából betörő mongolok a 13. században megtörték a kalifák uralmát és véget vetettek az „iszlám aranykorának”, az Oszmán Birodalom a 14. századtól fokozatosan átvette a vezető szerepet, és formálisan a modern Törökország megszületéséig (1923), egészen pontosan a kalifátus eltörléséig (1924) őrizte az akkor már csak szimbolikus funkcióval bíró kalifa címet. Ekkorra azonban az umma mind politikai, mind vallási értelemben megosztottá vált.

⁴ Simon Róbert: *Az iszlám fundamentalizmus... i. m.*, 9–10. o.

A válságjelenségek egy másik olvasata a modernizációs kihívásokkal szembeni sebezhetőségre világít rá: előbb az európai államok 19. századi expanzionizmusa, az iszlám világ valamennyi térségében (Afrikában, a Közel-Keleten és Dél-Ázsiában egyaránt) megjelenő gyarmatosítás vetette alárendelt helyzetbe a muszlim lakosságot. Ezt követően a gyarmati uralom végével (a Közel-Keleten az első világháború, Dél-Ázsiában a második világháború után, Afrikában az 1960-as évektől) a megosztott ummát „nemzetállami” keretekben, az évszázados vallási, etnikai törésvonalakat semmibe véve igyekeztek a társadalmi együttélés új állami entitásába zární. A modernizációs válság egyrészt abban öltött és ölt testet, hogy e „modern” európai nemzetállami struktúrák nem illeszkednek a fejlődő világ tradicionális társadalmi és politikai szerkezetéhez, másrészt pedig abban, hogy a függetlenné váló új államok politikai elitje nem rendelkezett legitimitással. Éppen ellenkezőleg: a népességet elnyomó, korrupt, az iszlám tradíciókat semmibe vevő politikusok folyamatos politikai-társadalmi válságban tartották e társadalmakat, ami magyarázza az erős antiko-lonializmust, Nyugat-ellenességet, elitellenességet, majd a hidegháború végétől az erősödő Amerika-ellenességet is.⁵

Harmadrészt a mérsékelt politikai iszlám válságáról is beszélhetünk, ugyanis az évszázadokon keresztül tapasztalt válságjelenségekre nem a radikális tanok jelentették az első választ. Az iszlám, más vallásokkal szemben, „egyedülálló módon maga hozta létre a társadalmát, amelynek következtében a »vallás« és a »világ« szoros egysége jött létre: az iszlám a vallásjogtól kezdve az intézményrendszerig, az életmódig és az értékrendszerig mindent meghatározott”.⁶ E szoros egység tette lehetővé vagy szükségszerűvé, hogy a politikai-társadalmi kudarcokat vallási okokra, az „iszlám tiszta formájától” való eltérésre vezessék vissza egyes nagy hatású vallástudósok, és megalapozzák a szalafizmust, azaz az ősök (szalaf – „elődök”) által gyakorolt vallási tanokhoz való szigorú visszatérés igényét.⁷

Ugyanezen okból, mint azt Simon Róbert nyomán jeleztük, a fundamentalizmus, azaz az alapokhoz, „egy jól működő modellhez” való visszatérés, még ha történelmileg idealizált is, a „megtisztulás” jegyében már korán jelentkezett az iszlámon belül. Így például elsőként a kháridzsita mozgalom a szunnita–síita törés hatására jött létre, és a válsághelyzet szélsőséges alternatívájaként a kezdetek idealizált állapotához nyúlt vissza, amelyben az umma még egységes volt. Ez a mozzanat, a megújulásra való képesség hiánya és az ebből eredő visszanyúlás az iszlám tisztának vélt formájához, az „aranykor” alapjaihoz a különböző formában jelentkező iszlám fundamentalista mozgalmak⁸ vezérelvét jelentette évszázadokon keresztül.

⁵ Rainer Hermann: *Az Iszlám Állam. A világi állam kudarca az arab világban*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2015. 26–32. o.

⁶ Simon Róbert: *Az iszlám fundamentalizmus... i. m. 8.*

⁷ A szalafista hagyomány megteremtőjének Ahmad Ibn Hanbalt (780–855) tekinthetjük, aki az egyik iszlám jogértelmezési irányzat kidolgozója volt. Tanainak lényegi eleme a szélsőséges konzervativizmus, amelynek jegyében csak és kizárólag a próféta és közvetlen követői („az elődök”) útmutatását (a Korán tanait) és példáját (a szunnát, azaz Mohamed próféta és társai cselekedeteinek, tanításainak összességét) kell követni, és attól nem lehet eltérni.

⁸ Az iszlám fundamentalizmus értelmezéséről és a modern kort megelőző fundamentalista mozgalmakról – kháridzsiták (7. század), hanbalizmus (9. sz.), wahhábiyya (18. sz.), neohanbalizmus (19. sz.), szanúsiyya (19. sz.), mahdiyya (19. sz.), Muszlim Testvérek (20. sz.) – lásd: Simon Róbert: *Az iszlám fundamentalizmus... i. m. 14–78.*

Megreformálható-e az iszlám?

Az iszlám „megreformálhatóságát” Simon Róbert orientalista a következőképpen látja: „Mivel a demokráciának, liberalizmusnak és egyéb európai–amerikai »huncutságoknak«, egyáltalában a civil társadalomnak semmiféle gyökerezettsége nem található az arab világban, az »arab tavasz« mozgalmai rendre kudarcot vallottak, jószerint csak elmélyítették a korábbi válságokat, valószínűleg több évre vagy évtizedre visszavetették a továbblépés lehetőségeit, s törvényszerűen az iszlamista erők erősödését hozták, hiszen ezeknek vannak mélyen gyökerező szervezeteik, s 1400 éves múltjuk. E kísérletek meghiúsulása fölveti a kérdést, hogy megreformálható-e mélyrehatóan a muszlim társadalom? Valószínűleg nem, hiszen radikálisan szakítania kellene a társadalom gyökerétét adó iszlám-meghatározottsággal, ami a ne varietur Koránra, a prófétai hagyományra és a sariára épül.

A gazdasággal mint »túlsúlyos mozzanattal« meghatározott európai kapitalista fejlődés, ha nem is könnyen, de a történelmi folyamatosság és identitás feladása nélkül közömbösíthette és periferezálhatta a katolikus egyházat, s egyáltalában a vallás meghatározó szerepét, hiszen az a feudalizmus rendiségének volt fontos formái (ideológiai, kulturális) eleme, ám a tőkés gazdaság ezzel nem tudott mit kezdeni, s a továbbiakban maga fejlesztette ki a neki megfelelő és szükséges társadalmi mozzanatokot (intézményeket, kultúrát, oktatást stb.). Az iszlámot nem lehet periferezálni, hiszen az maga a társadalom. Önmagát valaki csak öngyilkossággal tudja radikálisan megszüntetni. Egy társadalom nem szokott öngyilkosságot elkövetni.”

(Forrás: Simon Róbert: *Az iszlám fundamentalizmus... i. m.* 12–13. o.)

Ezt a „visszatérést”, az umma egyesítésének, a vallás megtisztításának, a politikai és vallási hatalom egy kézben (a kalifáiban) történő megszilárdításának igényét látjuk ma az „Iszlám Állam” mint kalifátus kikiáltásában, valamint Abu Bakr al-Bagdadi mint kalifa megjelenésében. Természetesen a fundamentalista tanok önmagukban még nem születtek volna olyan szélsőséges terrorszervezeteket, mint az al-Káida vagy az „Iszlám Állam”. Ehhez a mérsékelt politikai iszlám kudarcára és fokozatos radikalizálódásra volt szükség.

Amikor a 20. század súlyos válságai – például az Oszmán Birodalom bukása és az utódállamok kialakítása a nyugati nagyhatalmak által; Izrael állam létrejötte; a gyarmati rendszer összeomlása és a függetlenné váló államok gyengesége, elnyomó rendszerei, korrump vezetői; a globalizáció kedvezőtlen gazdasági hatásai; a hidegháborút követően pedig a nyugati nagyhatalmak katonai beavatkozásai – ismételten megoldásokat követeltek volna, ezekre azonban a múlthoz való visszatérés nem adott válaszokat, megújulást hirdető reformmozgalmak helyett a radikalizmus kezdett teret nyerni.

Az iszlám tanainak a politikai és társadalmi élet minden mozzanatára történő alkalmazását célzó politikai iszlám, azaz iszlamizmus „meghaladta” a fundamentalizmust: „Az iszlamista doktrína ugyanis egyfelől a korai iszlámból kölcsönzi mind elvontabb vallási ideológiáját, másfelől azonban a Nyugattól veszi át a társadalom minden szféráját szabályozó totalitarizmus utópizmusát, és ha tehetné (ahogy Irán meg is valósítja), onnan kölcsönözné a megvalósításához szükséges eszközöket. Ahogy O. Roy jellemzi őket: »az iszlamista mozgalmak egy politikai párt, egy vallási testvériség és egy társadalmi mozgalom természetét hozzák közös nevezőre.«”⁹ Mindez az Egyiptomban 1928-ban alapított Muszlim Testvérek mozgalmasában öltött testet, amelynek vezetője, Hasszán al-Banna és fő ideológusa, Szajjid Kutb egy további elemmel is hozzájárultak a radikális nézetekhez:¹⁰ ügyük védelme érdekében legitim eszközként tekintettek az erőszakra is, akár az elnyomó, romlott

⁹ Simon Róbert: *Az iszlám fundamentalizmus... i. m.*, 90.

¹⁰ Philippe Migaux: *The Roots of Islamic Radicalism*. In: Gerard Chaliand – Arnaud Blin (eds.): *The History of Terrorism from Antiquity to Al Qaeda*, University of California Press, Berkeley, 2007. 274–275. o. és 285. o.

és az embereket sanyargató helyi kormányzatokkal, akár az ezeket támogató külső szereplőkkel – különösen az Egyesült Államokkal – szemben.¹¹ A Muszlim Testvérek mozgalma egyben azt is megmutatta, hogy az iszlamizmusnak széles tömegbázisa is lehet.

Kutb tanaiból származtatják az „igaz hit” erőszakos terjesztése kötelességének tételét is, amely szerint az igaz hívő „küzdelmé” (dzsihád) nem csupán három vallási elemből¹² áll, hanem „a hit kard általi terjesztéséből” is.¹³ Ezt az elemet helyezte küzdelmé középpontjába az „Iszlám Állam”, kiegészítve azzal, hogy az erőszak széles körben mindenki ellen alkalmazható, aki nem a szervezet, „a kalifa” által diktált szélsőséges fundamentalista nézeteket követi – így nemcsak a más vallásúak, hanem az iszlám más felekezeteihez tartozók ellen is.

Az iraki válság (2003–2016)

A modern iraki állam története – Szíria esetéhez hasonlóan – az Oszmán Birodalom összeomlásával és a Sykes–Picot-egyezmény aláírásával vette kezdetét, amellyel a térség brit érdekszférába került. Irak 1920-tól a Nemzetek Szövetségének mandátumterületévé vált, és hivatalosan is brit irányítás alá helyezték. A britek a Hasemita-dinasztiát segítették hatalomra, így Irak királya I. Fejszál lett. Az 1930-as évektől kezdődő katonai puccskísérletek meggyengítették a dinasztiát, és 1941-ben már csak a brit katonai beavatkozásnak volt köszönhető, hogy a hasemiták vissza tudtak kerülni pozícióikba. A monarchiának Abd el-Kárim Kászim tábornok katonai puccsa vetett véget 1958-ban, aki ennek végrehajtásához jelentős mértékben támaszkodott a Baász Pártra is. Hamar kiderült azonban, hogy Kászim nem kívánja végrehajtani a párt az irányú terveit, hogy Irak, Egyiptom és Szíria szövetségéhez, azaz az Egyesült Arab Köztársasághoz csatlakozzon, így a párt és Kászim viszonya megromlott. Ezt követően a Baász Párt előbb 1959-ben sikertelenül (a későbbi diktátor, Szaddám Huszein vezetésével) próbálta átvenni a hatalmat, majd 1963-ban egy sikeres puccsra is sor került. A stabilitást végül Szaddám Huszein és Ahmed Haszan al-Bakr vértelen hatalomátvétele hozta meg. Bár az elnöki pozíció Ahmednek jutott, helyettese, Szaddám egyre jobban kiterjesztette hatalmát (például a biztonsági szektorban), míg végül 1979-ben hivatalosan is átvette az elnöki tisztséget, amelyet azután az Egyesült Államok által vezetett 2003-as katonai beavatkozásig meg is tartott.

Az iraki Baász Párt legfontosabb társadalmi bázisává a kisebbségben lévő szunnita közösség vált, akik a párt szekuláris, pánarab ideológiájában látták a lehetőséget az oszmán birodalmihoz hasonló privilegizált szunnita pozíciók megszerzéséhez.¹⁴ A párt eredeti

¹¹ A radikális tanok térnyerését az iszlám világban vívott 20. századi konfliktusok sora is lehetővé tette: a palesztin mozgalom, az egyiptomi és algériai függetlenségi mozgalmak, a pakisztáni, afganisztáni konfliktusok egyrészt fokozták a szembenállást a beavatkozó külső hatalmakkal és az azokkal együttműködő helyi kormányokkal szemben, megújulást, megtisztulást követelve, másrészt olyan vallási motivációjú harcosok generációit nevelték ki, akik készek az erőszak alkalmazására elvont vallási-ideológiai célok elérése érdekében. Lásd erről a folyamatról: Migaux: *The Roots of Islamic Radicalism*. In: Chaliand–Blin (eds.): *i. m.*, 286–307.

¹² A belső hit megerősítése („a szív és lélek küzdelmé” – *jihad bi al-qalb*), a hit terjesztése szóval („a szavak küzdelmé” – *jihad bi al-lisan*), és az iszlám tanokkal összhangban álló igaz cselekedetek („a kéz, a tettek küzdelmé” – *jihad bi al-yad*).

¹³ James Toth: *Sayyid Qutb: The Life and Legacy of a Radical Islamic Intellectual*, Oxford University Press, Oxford, 2013, 80–81.

¹⁴ Roby C. Barrett: *The Collapse of Iraq and Syria*, [online], 2015. *Joint Special Operations University Report 15-6*. 58. [2016. 11. 22.]

ideológiai céljai azonban hamar feloldódtak, és ettől kezdve a baászista rendszerek egyedüli mozgatórugójává saját diktatúráik fenntartásának elősegítése vált.¹⁵ Ennek az összefüggésnek köszönhető az is, hogy Szaddám rendszerének támogatóivá leginkább az iraki szunniták váltak, míg a síiták és a kurdok fokozatosan kiszorultak a hatalomból. Az iraki Baász Párt hatékonyan használta fel más iraki kisebbségeket (például keresztények, jazidik), illetve a szekuláris síiták és az egymással szemben álló kurd törzsek és pártok támogatását is.¹⁶ A stratégiának köszönhetően Szaddám sikeresen felszámolta az iraki ellenzékét, és kiépítette a saját vezető személye köré épülő hatalmi bázist. Az így megszerzett hatalommal a kezében legfontosabb célja a rá veszélyt jelentő elemek elleni fellépés lett.

1980-ra ezek leginkább Irakon kívül, az ország közvetlen szomszédságában, Iránban jelentek meg, mivel az 1979-es iráni Iszlám Forradalom és Khomeini ajatollah hatalomra kerülése közvetlen fenyegetést jelentett Szaddám szekuláris rezsimjére. E félelemtől vezérelve Szaddám Huszein 1980 szeptemberében megtámadta Iránt, és a két ország közti konfliktus nyolc éven át tartó, véres háborúvá nőtt. A háború során Szaddám hadereje több vegyifegyver-támadást hajtott végre, nemcsak az irániak, de az irániakkal szövetkező iraki kurdok ellen is. Az összesen 300 ezer halálos áldozatot követelő háborúból végül Bagdad került ki győztesen, köszönhetően a régióból és az Egyesült Államokból érkező hathatós támogatásnak, amelyet az Irán megerősödésétől való félelem motivált. A katonailag megerősödött, ám infrastruktúrájában meggyengült Irak képtelen volt a gazdaság újjáépítésére és az öböl menti államoktól kapott 50 milliárd dolláros hitel visszafizetésére.¹⁷ Az adósságválság megoldása érdekében Szaddám radikális lépésre szánta el magát, és lerohanta a szomszédos olajállamot, Kuvaitot. A megszállásnak 1991-ben az Egyesült Államok katonai beavatkozása vetett véget, ami egyben megszüntette Irak katonai dominanciáját is a térség felett. Kuvait lerohanása után Szaddám Washington szemében nemkívánatosná vált, és a következő évtizedben az Egyesült Államok több szankciót léptetett életbe Bagdad ellen, amelynek célja – az 1998-as négy napon át tartó légitámadásokhoz hasonlóan – az volt, hogy ellehetetlenítse Irak tömegpusztítófegyver-programját.

A 2001. szeptember 11-i támadás után a Bush-adminisztráció tévesen összefüggésbe hozta Bagdadot a merényletekkel és az al-Káidával is. Washington több kétes eredetű bizonyítékot mutatott be a nemzetközi közösségnek, amelyek azt próbálták alátámasztani, hogy Irak tömegpusztító fegyverekkel rendelkezik, és veszélyt jelent a globális békére. Ennek ürügyén 2003 tavaszán az Egyesült Államok – brit, ausztrál és lengyel támogatással – megtámadta Irakot, megdöntötte a Szaddám-rezsimet, és átvette a hatalmat az országban.

Irak megszállása után az ország tiszta lappal indulhatott, azonban ez nem minden esetben járt pozitív következményekkel. Az új rendszer alapjainak kialakításával a Koalíciós Átmeneti Hatóság vezetőjét, Paul Bremert bízták meg. Bremer első döntéseivel amerikai tanácsadókat nevezett ki az egyes minisztériumok mellé, szabályozta a médiát, és megtiltotta az iraki bíróságoknak, hogy az amerikai katonákkal szemben emelt panaszokkal

¹⁵ Uo., 57.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Uo., 74.

foglalkozzanak.¹⁸ Egyik legsúlyosabb döntése nyomán pedig 2003 májusában feloszlatta az iraki haderőt, ezzel pedig 400 ezer ember került teljesen kilátástalan helyzetbe.¹⁹ Bremer legfontosabb célja a Baász Párt teljes körű felszámolása és eltüntetése volt. Ennek keretében 2003-ban megtiltották a közhivatalok viselését mindazoknak, akik összefüggésbe hozhatók voltak a Baász Párttal, ami – a korábbi privilegizált helyzetük miatt – együtt járt a szunniták kizorításával a politikai és államigazgatási rendszerekből.²⁰

Ezzel párhuzamosan Bremer előkészítette az ország alkotmányozási folyamatát is. Ezt a célt szolgálta az Átmeneti Alkotmány (*Transitional Administrative Law*) elfogadása, amely deklarálta Irak föderális berendezkedését.²¹ Az ezt követő alkotmányozási szakasz célja egy állandó alkotmány kidolgozása és elfogadása volt. A folyamatban részt vevő szunniták közül többeket meggyilkoltak és megfélemlítettek, így maga az alkotmányozás valós szunnita részvétel nélkül zajlott.²² Ezen túlmenően mind síita, mind pedig kurd részről a legfontosabb célnak a saját csoportérdekek képviselője bizonyult, amely több esetben felülírta az ország valós érdekeit. A 2005-ben elfogadott Alkotmány ennek megfelelően több jelentős problémát hordozott magában. Ahogy arra Saad N. Jawad rámutat, a dokumentum jelentős hatalmat adott az egyes régiók kezébe – azáltal, hogy vétőjogot biztosított számukra az Alkotmány módosítása esetén –, míg ezzel párhuzamosan gyengítette a központi kormányzat pozícióját.²³ Az alkotmány *de jure* elismerte Iraki Kurdistan autonóm helyzetét is, ezzel tovább erősítve a régiók befolyását. Ezenfelül a dokumentum implicit módon asszisztál a síita–szunnita–kurd megosztottság fenntartásához azáltal, hogy három kiemelkedően fontos hatalmi pozíciót jelöl ki (miniszterelnök, elnök, házelnök) különböző jogkörökkel. Pozitívumként említhető az Alkotmánynak az a rendelkezése, hogy a régiók lakosságuk arányában részesedjenek a központi költségvetés kőolajbevételeiből (így az iraki lakosság 18%-át kitevő kurdok az iraki kőolaj-jövedelem 18%-ára jogosultak); betiltotta a hivatalos haderőn kívül tevékenykedő milíciák működését, és népszavazásos úton történő rendezést írt elő az országon belüli vitatott hovatartozású területek jövőjéről.²⁴ 2016-ig azonban egyik jelentős pozitív rendelkezést sem sikerült teljes körűen megvalósítani, míg a negatív intézkedések egyre erőteljesebben éreztették hatásukat az iraki politikai, társadalmi és gazdasági rendszerekben.

Az Alkotmány elfogadása után néhány hónapon belül, 2005 decemberében sor került a parlamenti választásokra, amelyek a síita és kurd pártok domináns győzelmével zárultak. A 2006 márciusában megalakult 37 tagú kormányban végül 19 síita, 9 szunnita, 8 kurd és 1 keresztény képviselő kapott helyet. Miniszterelnökké a síita Núri al-Málikit választották, míg az elnök kurd, a házelnök pedig szunnita politikus lett. A következő néhány évben Máliki stabilizálta és kiterjesztette hatalmát, ezzel párhuzamosan pedig fokozatosan igyekezett kizorítani a szunnitákat a politikai hatalomból. Ahogy arra a Carnegie Middle East

¹⁸ Saad N. Jawad: *The Iraqi Constitution: Structural Flaws and Political Implications*, [online], 2013, *LSE Middle East Paper Series*, 8. [2016. 11. 22.].

¹⁹ Ecaterina Matoi: *The Army in Post-Saddam Iraq: The Failure of a National Institution?* International Scientific Conference „Strategies XXI”, Command and Staff Faculty 2, 1–14.

²⁰ Lásd bővebben: Coalition Provisional Authority Order Number 1 De-Ba` Athification of Iraqi Society.

²¹ Jawad: *i. m.*, 8.

²² Uo.

²³ Lásd például: *Iraqi Constitution*, 2005. Article 126.

²⁴ *Iraqi Constitution*, 2005. Article 9., Article 121., Article 140.

Center elemzése is rámutat, a szektarianizmus általános politikai eszközzé vált Irakban, ami fokozta az ország megosztottságát.²⁵ A 2003 után hatalomra került politikai elit hamar korrumpálódott, és ezt követően a reformok helyett a politikai túlélés vált a fő céljává. Az így kialakult rendszerben az egyes politikusok, pártok, intézmények kölcsönösen függővé váltak egymástól, ami ellehetetlenítette a politikai megújulás esélyét.²⁶

A korrupció elmélyülésén és a politikai rendszer válságán túl Irak egyik legjelentősebb kihívását a gazdasági szektor problémái jelentették. Bár a kőolaj-kitermelés rövid időn belül húzóágazattá vált, a gazdaság diverzifikálására nem került sor. Ez országos szinten két szempontból jelentett problémát: egyfelől a szektor – bár 2016-ban az ország exportjának 80-90%-át adta – mindössze 80 ezer munkahelyet volt képes biztosítani, és ezzel együtt a diverzifikálatlan szerkezetnek köszönhetően jelentősen hozzájárult a munkanélküliség növekedéséhez²⁷ (2007-ben például a lakosság 11%-a volt munkanélküli, míg a fiatalok körében ez az arány 18% volt).²⁸ Másrészt, mivel az ország gazdasága tulajdonképpen egy lábbon áll, a szektorban jelentkező problémák hamar drasztikus visszaesést eredményezhetnek a gazdaságban.²⁹ Bár az olajipar a 2003 utáni első években jól teljesített és Irak gazdasága növekedett,³⁰ társadalmi szinten ennek hatása alig volt tapasztalható, így például 2006-ban a lakosság 22%-a élt a szegénységi küszöb alatt, a háború által okozott infrastrukturális károk helyreállítása pedig csak lassan haladt.³¹ Az 1991-es öbölháború után felnőtt generáció teljes kilátástalansága tovább mélyíti e problémákat. Hiszen a fiatalok, miután szembesülnek a rendszer általános működésképtelenségével, a munkanélküliséggel és a korrupcióval, kényszerpályára kerülnek: vagy csatlakoznak valamelyik milíciához/radikális szervezethez, vagy emigrálnak Irakból.³²

Ahogy a társadalmi feszültségek nőttek és a szunnita elégedetlenség társadalmi bázisa szélesedett, a helyzet úgy vált egyre instabilabbá, ennek eredményeként pedig egyre nőtt az amerikaiak és az iraki civilek elleni támadások száma is. 2006-tól az amerikai erők fokozták fellépésüket a szunnita felkelő csoportok és milíciák ellen, amelyek legfontosabb társadalmi bázisát kezdetben a felosztatott szaddámi hadsereg katonái jelentették. Az Egyesült Államok a „Surge” stratégia keretében 2006-ban 138 ezerről 170 ezer főre növelte katonáinak létszámát az országban, és így próbálta meg felszámolni a szunnita fegyveres ellenállást.³³ Ezzel párhuzamosan a stratégia részeként igyekeztek kiegészíteni a mérsékelt szunnita felkelőkkel (például az „Irak Fiai” nevű milíciával), és a segítségükkel folytatni a harcot a radikális szunniták (például a Naksbandi Rend vagy az ISIS elődjének tekinthető Iraki

²⁵ Harith Hasan Al-Qarawee: Iraq's Sectarian Crisis: A Legacy of Exclusion, [online], 2014. Forrás: Carnegie Middle East Center, 3. o. [2016. 11. 22.].

²⁶ Etl Alex – Péntzváltó Nikolett: Egy rendszer foglyaként – Irak 2016-ban, [online], 2016. 11. 14. SVKK *Elemzések*, 2016/18. 9. o. [2016. 11. 22.].

²⁷ Iraq Country Report, [online], 2016, 18. o. Forrás: Bertelsmann Stiftung's Transformation Index [2016. 09. 22.] Joseph Sasso: Iraq: Oil Prices and Economic Management, [online], 2016. 03., 2. o. Forrás: MEEA 15th International Conference, [2016. 09. 22.].

²⁸ About Iraq, [online], 2016. Forrás: United Nations Development Programme [2016. 11. 22.].

²⁹ Ez történt például az ISIS előretörésével, és a globális olajár csökkenésével is.

³⁰ Iraq, [online], 2016. Forrás: The World Bank [2016. 11. 22.].

³¹ Poverty headcount ratio at national poverty lines (% of population), [online], 2016. Forrás: The World Bank [2016. 11. 23.].

³² Fight or Flight: The Deperate Plight of Iraq's „Generation 2000”, [online], 2016. 08. 08. Forrás: Crisisgroup.org [2016. 09. 19.].

³³ Kenneth Katzman: Iraq: Politics, Governance, and Human Rights [online], 2014. 09. 15., 4. o. Forrás: Congressional Research Service [2016. 11. 15.].

al-Káida) ellen.³⁴ A „Surge” sikeres volt, a stabilizáció irányába mutató folyamatok nyomán pedig a 2009-ben megválasztott Obama elnök választási ígéretéhez híven azt is bejelentette, hogy 2011 után nem maradnak amerikai katonák az országban.

A 2011-ben al-Málíki szunnitaellenes fellépésének következtében már instabil biztonsági helyzet az amerikai kivonulással hamar romlani kezdett. Ugrásszerűen nőtt a civilek elleni támadások száma, aminek következtében 2011-ben körülbelül négyezren, 2013-ban pedig már közel tízezren veszítették életüket. Ezzel párhuzamosan al-Málíki miniszterelnök megkezdte a leszámolást politikai ellenfeivel, és egyre többször használta fel az Iraki Biztonsági Erőket saját hatalmának biztosítására. Túlkapásai nyomán Anbár és Ninive (szunnita többségű) tartományokban is zavargások törtek ki 2013 során, amelyeket csak a haderő bevetésével és jelentős méretű erődemonstrációval tudtak leverní (például 2013 áprilisában Havidzsa városában 200 halálos áldozatot követelt a haderő beavatkozása).

Miközben a miniszterelnök a haderőt használta fel saját politikai céljaira és hatalma stabilizálására, lecserélte és hozzá hú tisztekkel töltötte fel annak vezetését. E lépésekkel pedig nemcsak a szunnita, de jelentős részben a kurd és síita katonákat is elidegenítette a hadseregtől, akik ennek köszönhetően 2014 nyarán – az „Iszlám Állam” (vagy ekkori nevén „Iraki és Szíriai Iszlám Állam”) előretörésének kezdetén – több esetben nem voltak hajlandók vállalni a harcot. Miközben a haderő demoralizálódott és részlegesen felbomlott, a radikális iszlamisták lényegében akadálytalanul vehették át az ellenőrzést a szunnita területek jelentős része felett, ahol a lakosság szemében a központi kormánynak ekkorra már semmi tekintélye sem maradt.

Az iraki válság kezdete tehát jelentősen különbözik a következő fejezetben elemzett szíriai összeomlástól. Míg utóbbi kapcsán látni fogjuk, hogy a polgárháború eszkalálódása döntően belső problémákra vezethető vissza, addig Irak esetében ez nem mondható ki egyértelműen, hiszen Szaddám Huszein diktatórikus rezsimje széles társadalmi csoportokat elnyomott, mégis stabilitást jelentett az államiság megőrzése szempontjából. A helyzet azonban drasztikusan megváltozott a 2003-as amerikai invázióval, amely a 2011-es kivonulásig több komoly problémát is megoldatlanul hagyott. Az új politikai elit és a kiépült rendszer képtelen volt integrálni az egyes szunnita csoportokat, akik többsége így nem vált érdekeltté az iraki állami struktúrák megerősítésében. A politikai és gazdasági problémákból kialakult társadalmi feszültség és a romló biztonsági helyzet az amerikai erők kivonulása után hamar a rendszer összeomlásához vezetett, és teret nyitott a radikális iszlamista milíciák, köztük az „Iszlám Állam” felemelkedéséhez.

A szíriai válság (2011–2016)

Napjainkban már nem okoz meglepetést az, hogy Szíria az országban 2011 óta dúló polgárháború következtében a törekeny államiságot mérő Fragile State Index szerint a legveszélyeztetettebb kategóriában a 6. helyen szerepel.³⁵ Ezt a negatív értékelést támasztják alá

³⁴ Uo. 8.

³⁵ Fragile States Index 2016, [online], 2016. Forrás: The Fund for Peace [2016. 11. 14.].

az UNRWA³⁶ által kiadott jelentés adatai is, amely szerint 2013 elejéig a szír lakosság 31%-a (körülbelül 6,5 millió fő) kényszerült elhagyni otthonát/döntött az önkéntes migráció mellett. A 21 millió embert érintő általános szegénység mellett az ország gazdasági, oktatási és egészségügyi rendszere is romokban hever.³⁷

A szír állami struktúrák gyengesége és összeomlása azonban korántsem volt magától értetődő ezt megelőzően. Így például, bár Szíria a Fragile State Index összesítése alapján korábban is a „veszélyeztetett” kategóriában szerepelt, a 2011-ben elért 48. helye egyáltalán nem volt rossznak nevezhető, figyelembe véve, hogy olyan országokat is maga mögé utasított, mint Kolumbia vagy Grúzia.³⁸ Ezt a jelenséget Seth Kaplan, a Johns Hopkins Egyetem professzora azzal magyarázza, hogy bár esetenként minden állam szembekerül bizonyos „törekeny pillanatokkal”, vannak köztük olyanok, amelyek „alapjaikban” vagy „strukturálisan” törekenyek.³⁹ Ezt azonban a törekenységet mérő indexek gyakran képtelenek felfedni, tekintve, hogy a vertikális (állam–társadalom) kapcsolatra fókuszálnak, miközben elfedik a horizontális (társadalom–társadalom) dinamikákat.⁴⁰ A problémát körüljárva Kaplan arra a következtetésre jut, hogy egy adott állam képessége arra vonatkozóan, hogy hatékonyan le tudja-e küzdeni az előtte álló „törekeny pillanatokot”, két fő tényezőtől függ. Egyfelől a társadalmon belül a közjavak biztosítását célzó együttműködéstől (vagy más szakkal a társadalom politikai identitásának kohéziójától), másfelől pedig attól, hogy milyen mértékben tudják a formális és informális intézmények becsatornázni ezt az együttműködést a „törekeny pillanat” leküzdéséhez.⁴¹ Mint azt a 2011-es „törekeny pillanat” is bebizonyította, Szíria esetében strukturális törekenységről beszélhetünk, amelynek során mind a politikai identitás, mind pedig az intézményi gyengeségek megmutatkoztak, és kihatottak a válság alakulására. E problémák megértéséhez azonban az állam megalakításáig kell visszatekintnünk.

A modern Szíria kialakulása az Oszmán Birodalom felbomlásával és az angol–francia gyarmati időszakokkal vette kezdetét. Az 1916-os Sykes–Picot-egyezmény francia irányítás alá rendelte Délkelet-Törökországot, valamint a mai modern Szíria, Libanon, illetve Észak-Irak területét. Bár a mai Szíria két legnagyobb városa, Aleppó és Damaszkusz is több ezer éves múltra tekinthet vissza – amelyekhez saját identitás is kapcsolódik –, „szír” államiság fel sem merült a mandátumi időszakot megelőzően. Ennek megfelelően önálló „szíriai” identitás sem létezett a függetlenség kikiáltása előtt. Ehelyett több, kisebb közösségekhez köthető (például vallási téren szunnita, alavita, drúz, keresztény; etnikai téren arab, kurd) identitások voltak dominánsak a térségben. Ezt a töredezettséget erősítette a franciák által alkalmazott megosztó stratégia, amelynek keretében eredetileg hat kisebb, független államot kívántak kialakítani regionális szinten.⁴² Bár ez a terv végül nem realizá-

³⁶ United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East – az ENSZ Palesztin Menekültek Segélyező és Munkaközvetítő Hivatala.

³⁷ The Syrian Catastrophe: Socioeconomic Monitoring Report, [online], 2013. Forrás: United Nations Relief and Works Agency [2016. 11. 04.].

³⁸ Fragile States Index 2011, [online], 2011. Forrás: The Fund for Peace [2016. 11. 14.].

³⁹ Seth Kaplan: Identifying Truly Fragile States, [online], 2014, 50. o. Forrás: The Washington Quarterly [2016. 11. 05.].

⁴⁰ Uo.

⁴¹ Uo.

⁴² Glenn E. Robinson: Syria's Long Civil War, [online], 2012, 331. o. Forrás: Current History [2016. 11. 11.].

lódott, ennek eredményének tekinthető a független Libanon létrejötte és Hatay tartomány Törökországhoz csatolása.⁴³

Az 1925–1927-es drúz felkelés a franciákat egy másik vallási kisebbséggel, az alavitákkal terelte egy érdekcsoportba.⁴⁴ Ettől kezdve az alaviták jelentős pozíciókat szereztek maguknak, valamint nagy számban kezdtek el jelentkezni a gyarmati haderőbe is.⁴⁵ A függetlenség 1946-os kikiáltását követő másfél évtizedet az egyes érdekcsoportok folyamatos harca jellemezte, amelynek során az arab nacionalista, az iszlamista és a kommunista ideológiák küzdöttek egymással a hatalom megszerzéséért.⁴⁶ 1963-ban a Baász Párt katonai puccsot hajtott végre, és átvette a hatalmat az országban.⁴⁷ A következő időszak alapvető fordulatot eredményezett a párt belső struktúrájában: az eredetileg arab nacionalista ideológiai bázisú Baász Párt ugyanis 1966-ban eltávolította a szunnitákat, majd kis idővel később a drúzokat is a pártból és a haderőből, ezáltal pedig egy alavita dominanciával rendelkező politikai csoportosulássá vált.⁴⁸ Ezt követte egy újabb jelentős átalakulás, ami a két alavita baászista vezető, Háfez el-Aszad és Szaláh Dzsadíd harcából nőtte ki magát. Miután Aszad kiszorította a hatalomból a Dzsadídhhoz hű alavita elemeket, a rendszer már sokkal inkább egy családi alapokon álló rezsimnek volt tekinthető.⁴⁹ Az ezt követő harminc évben Aszad megszilárdította és totálissá tette rendszerét, valamint megkezdte a modern, szír identitás kiépítését.

Ahogy Shmuel Bar kifejti egy 2005-ös elemzésében, Háfez el-Aszad rezsimjének egyik alapeleme volt, hogy az állam és az elnök személye lényegében elválaszthatatlanná vált egymástól. A Baász Párt főtitkáráként, a haderő vezérkari főnökeként és a titkosszolgálatok feletti irányítás kizárólagos birtokosaként Háfez volt a hatalom egyetlen forrása Szíriában, aki a körülötte szerveződő érdekcsoportokat csak a társadalom ellenőrzésére használta fel, miközben a döntéshozatali rendszer felett kizárólagosságot élvezhetett.⁵⁰ A Háfez által kiépített rendszer nem pusztán katonai diktatúra vagy baászista kormányzás, ahogyan nem nevezhető egyszerűen az alavita vallási kisebbség diktatúrájának sem, bár való igaz, hogy árnyaltan mindegyik sajátosság megvolt a szíriai rezsimben.⁵¹ Egyfelől Háfez a haderőre támaszkodva szerezte meg a hatalmat, és gyakran a haderőt használta fel a belső rend helyreállításához, ám a haderő volt az a szervezet, amelyből a 2011-es polgárháború elején több egység is az ellenzék oldalára állt. Másfelől, bár a hatalom a baászista elemekre épült, a párt eredeti, arab nacionalista ideológiája már 1966-tól megszűnt, és sokkal inkább nemzeti fókuszúvá vált. Harmadrészt az alaviták ugyan több szempontból is kiváltságos pozíciókban lehettek, közel sem mondható általánosnak az, hogy privilegizált helyzetük lett volna a rendszerben – kiváltképp azok szempontjából, akik az elnök politikai ellenfeleinek minősültek. Háfez rendszerét tehát leginkább nem az egyes elemek elkülönült hatása, hanem

⁴³ Uo.

⁴⁴ Gazdik Gyula: A szíriai válság kialakulása és elmélyülése, [online], 2012, 6. o. Forrás: Kül-Világ [2016. 11. 15.].

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ Robinson: *Syria's Long Civil War*, i. m. 332.

⁴⁷ Adham Saouli: Syria's Predicament: State (de-)Formation and International Rivalries, [online], 2014, 4. o. Forrás: Konrad Adenauer Stiftung [2016. 11. 11.].

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ Shmuel Bar: Bashar's Syria: The Regime and its Strategic Worldview, [online], 2006, 356. o. Forrás: The Interdisciplinary Center Herzliya Lauder School of Government, Diplomacy and Strategy Institute for Policy and Strategy [2016. 11. 22.].

⁵¹ Uo.

ezeknek az elemeknek az interakciója alakította ki, amelyhez jelentős részben hozzáadód-
tak az informális hatalom szintjén létező törzsi és családi struktúrák.⁵² Ennek köszönhe-
tően a hatalom öröklése is dinasztikus jellegűvé vált, hiszen Háfezt fia, Bassár el-Aszad
követte az ország élén.

Bassár 2000-ben történő hatalomra kerülésével a rezsim struktúrája bizonyos mérték-
ig átalakult: míg a befolyásos belső kör, a család, a nómenklatúra, a tanácsadók szerepe
megnőtt, addig az elnöke csökkent. A Háfez által örökölt rendszerből tehát megmarad-
tak a legfontosabb elemek, ám szerepük immár nemcsak a vezetésre korlátozódott, ha-
nem megjelent a döntéshozatali folyamatban is. Ennek következtében a nemzetközi szin-
ten Bassártól várt reformok elmaradtak, hiszen a körülötte szerveződő csoportoknak ez
korántsem volt érdekében. Bassár ettől függetlenül viszonylag népszerűvé vált Szíriában.
A médiaszereplések mellett ezt a szír gazdaság erősödése is elősegítette, mivel a szír GDP
2000 és 2007 között megduplázódott,⁵³ az export pedig növekedett és diverzifikálódott.⁵⁴
Más aspektusból vizsgálva azonban a szír gazdaság több problémával is küzdött a kétez-
res években. A korrupció és az adóelkerülés növekedése mellett a gazdasági fejlődés nem
vált általánossá társadalmi szinten, hiszen a szegényebb rétegek csak elvétve érezhették en-
nek hatásait.⁵⁵ A munkanélküliség 10% körül alakult, ám a népességnövekedés miatt évi
400 ezer új munkahelyre lett volna szükség ennek fenntartásához.⁵⁶ Ezzel párhuzamosan
a többéves szárazság miatt tömegek vándoroltak a vidéki területekről a városokba, amelyek
azonban nem tudtak elegendő munkahelyet biztosítani a beáramló népességnek.⁵⁷ A gaz-
dasági különbségek így jelentősen növekedtek az egyes társadalmi csoportok között.

A 2011-ben Tunéziából kiinduló úgynevezett „arab tavasz” eseményei kezdetén egy
olyan Szíriát láthattunk, amelyet az Aszad család és a köréje szerveződő érdekcsoportok
uraltak. Az így létrejött kliensrendszer gyenge intézményi struktúrákhoz vezetett, és je-
lentős tömegeket szorított ki a politikai élet partvonalára. Ezáltal a szír politikai identitás
meglehetősen fragmentált volt, amelyet tovább gyengített az is, hogy a szír nemzeti identi-
tás kialakítása gyerekcipőben járt. Az állam tehát összességében „strukturálisan törékeny”
volt, és ez egészült ki bizonyos gazdasági jellegű problémákkal. A „törékeny pillanat” – azaz
a 2011-es év – leküzdése így nem sikerült.

A polgárháború szakaszai

A szíriai tüntetések 2011. március 15-én kezdődtek, amelyek során a tömeg a politikai fog-
lyok szabadon bocsátását követelte a kormánytól. Március 18-án Deraa városában a szír
biztonsági erők fegyvert használtak a tüntetők ellen, aminek következtében a tiltakozá-
sok több helyen eszkalálódtak.⁵⁸ A legsúlyosabb helyzet általában a szunnita többségű

⁵² Uo.

⁵³ The World Bank: Syria, [online], 2016. Forrás: The World Bank [2016. 11. 22.].

⁵⁴ Rabie Nesser -- Zaki Mehchy -- Khalid Ismail: Socioeconomic Roots and Impact of the Syrian Crisis, [online], 2013,
9. o. Forrás: Syrian Centre for Policy Research [2016. 11. 15.].

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ Gazdik: *A szíriai válság kialakulása és elmélyülése*, i. m. 9.

⁵⁷ Uo.

⁵⁸ Uo. 11.

városokban (Homsz, Aleppó, Hama, Idlib) alakult ki. Az eszkaláció során az Aszad-rezsim egyre többször döntött a biztonsági erőkön túl a haderő bevetése mellett is, ám az ekkor már az elnök távozását és a rendszer teljes reformját követelő hangokat nem sikerült elfojtani.⁵⁹

A helyi jellegű összecsapások állandósultak, ezzel párhuzamosan pedig egymással szemben álló érdekcsoportok szövvényes és gyakran változó hálózata alakult ki. A szír keresztények többsége a kormány oldalára állt, míg a szunniták és a kurdok jelentős része az ellenzékét támogatta. 2011 nyarán a szír haderő egy része dezertált, és Szabad Szíriai Hadsereg néven az ellenzéki erők egyik legfontosabb csoportja lett. Hamar megbizonyosodott azonban, hogy az ellenzék korántsem egységes, és az egyes szervezetek gyakran egymást sem kímélik a harcokban. Az elmúlt években a széles körű ellenzéki koalíció alakítására tett ismétlődő kísérletek rendre meghiúsultak, aminek következtében a mérsékelt ellenzék elaprózódott, a radikális iszlamista szervezetek pedig teret nyertek az összecsapásokban. 2012 júliusára a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága is polgárháborúnak nyilvánította a konfliktust.

E helyi jellegű konfliktust átfedve jelent meg nagyon hamar a külföldi szereplők két nagy csoportja regionális, illetve globális szinten. A polgárháború első éveiben ezáltal egyfajta helyettesekkel vívott (úgynevezett proxy) háború alakult ki, amelyben a közvetlen katonai beavatkozások helyett az egyes támogatott érdekcsoportoknak juttatott fegyveres és pénzügyi segítyek domináltak. Regionális szinten Szaúd-Arábia, Katar és Törökország is a szunnita ellenzék mellé állt, ám az általuk küldött fegyverszállítmányok és támogatások feltehetőleg több esetben is a radikális iszlamista szervezeteknél kötöttek ki, ezáltal pedig hozzájárultak a mérsékelt ellenzék marginalizálódásához. A regionális támogatókon túl globális szinten mind az Egyesült Államok, mind pedig az Európai Unió a szíriai ellenzék mellé állt. Mindez annak is köszönhető volt, hogy a 2001. szeptember 11-i támadásokat és a 2003-as iraki inváziót követően a szíriai kormány és Washington kapcsolata jelentősen megromlott. Az Obama-adminisztráció azonban tartózkodott attól, hogy szárazföldi csapatokat vessen be az országban. Velük szemben az Aszad-rezsim egyik legfontosabb szövetségesének tartott Irán (tanácsadókkal és harcoló erőkkel) a szír kormány oldalán avatkozott be a konfliktusba, és az Iráni Forradalmi Gárda reguláris egységeivel, iraki síita milíciákkal és a libanoni Hezbollah erőivel katonailag is segítette a harcokban. Irán mellett Aszad legfontosabb szövetségesévé Oroszország vált, mert számára Szíria az utolsó jelentős partner a Földközi-tenger medencéjében, ahol ráadásul a tartúzi hadikikötő és katonai bázis biztos támpontot jelent az orosz geopolitikai jelenlét számára. Moszkva a háború első éveiben elsősorban fegyverekkel (például a légvédelmi rendszer korszerűsítésével, páncélozott járművek eladásával) támogatta a szír kormányt.

Mivel a helyi szereplők a polgárháborúval voltak elfoglalva és a külső szereplők a lokális konfliktus befolyásolására fókuszáltak, a radikális szervezetek jelentősen megerősödtek – köszönhetően annak is, hogy az Aszad-kormány elsősorban a mérsékelt ellenzéki erők elleni harcra koncentrált. Ennek nyomán 2014-ben új dinamikát hozott a polgárháborúba az „Iszlám Állam” váratlan előretörése. A szervezet – kihasználva a fenti tényezőket

⁵⁹ Uo., 12.

ből fakadó hatalmi vákuumot, a kormányhatalom meggyengülését – Irak és Szíria jelentős területei felett vette át az ellenőrzést.

Ezt követően Moszkva 2015-ös konkrét katonai beavatkozása vitte új szakaszba a polgárháborút, amelyben a helyettesekkel vívott háború mellett már egyre nagyobb szerepet kapott a külső katonai beavatkozás is. Oroszország katonai fellépését az ellenzéki erők által elért katonai sikerek idézték elő: bár 2015 tavaszára a szír kormányerőket súlyos veszteségeik „kivérezítették”, az összehangolt orosz légitámadások és haditechnikai támogatás képes volt megfordítani az események menetét, visszaszorítani az ellenzéket és stabilizálni az Aszad-rezsimit. A stratégiai kezdeményezést visszavéve a kormányerők így már képesek voltak 2016-ban az ellenzék egyik központját, Aleppót is visszafoglalni.

Néhány hónappal később az Egyesült Államok is a katonai beavatkozás fokozása mellett döntött, és a légitámadásokon túlmenően katonai tanácsadókat és 300 fős létszámban maximalizált különleges műveleti erőket is küldött a szír ellenzék, valamint a kurd többségű Szír Demokratikus Erők támogatására.⁶⁰

Törökország 2016 augusztusában szintén a katonai beavatkozás mellett döntött, ugyanis Ankara legnagyobb félelme addigra nem az „Iszlám Állam”, hanem a szíriai kurdok túlzott megerősödése lett. A török stratégiai cél egyértelmű: a török–szír határ nyugati térségében (Afrin tartomány) és keleti, Irakkal határos térségében (Manbidzs tartomány) megerősödött kurd erők szétválasztása egy déli irányú offenzívával Aleppó tartomány északi részén keresztül al-Bab városa irányában. A térségben a kurd Demokratikus Egyesülés Pártja (PYD) és annak „fegyveres szárnya”, a Népi Önvédelmi Erők (YPG) arra törekedtek, hogy Észak-Irakhoz hasonlóan összefüggő, *de facto* kurd fennhatóság alatt álló térséget alakítsanak ki. Ez ugyan főleg az „Iszlám Állam” mindenki által célként megfogalmazott visszaszorításával lett volna megoldható, azonban a nagyhatalmaknak az sem mindegy, ki fogja uralni a felszabadított területeket: a szír kormány, az ellenzék vagy a kurdok.

A háborúban tehát a belső és külső szereplők sokszínűsége következtében pathhelyzet alakult ki, amelyben egyik fél sem képes akarátát döntő módon a másikra erőltetni, miközben a mindennaposra váló harcok ellehetetlenítették a tárgyalásos úton történő rendezést, és lehetőséget teremtettek a radikális elemek megerősödésére. 2015-től a külső szereplők egyre aktívabban avatkoznak be a konfliktus alakításába, ám az elmúlt hónapok tapasztalatai alapján ez sem jelent megoldást a válság lezárása szempontjából.

Összegezve tehát a szír állam kudarcát, elmondhatjuk, hogy a gyarmatosítás időszakától kezdve egészen Bassár el-Aszad rendszeréig a szíriai hatalmi struktúrák úgy alakultak, hogy azok képtelenek voltak kialakítani a belső politikai identitás kohézióját, vagy egy erős intézményrendszert, hiszen valójában a formális intézmények helyett az informális hatalmi viszonyok voltak számottevők. E tekintetben tehát a szír állam törekenysége „strukturális törekenységnek” mondható, ami be is bizonyosodott a 2011-es „törekeny pillanatban”. Ezt a folyamatot erősítették az ország gazdasági nehézségei és a külső szereplők aktív beavatkozása, illetve az Aszad-kormányzat elhibázott, erőszakos válaszlépései a korai szakaszban, amelyek nyomán a konfliktus hamar polgárháborúvá eszkalálódott. A kormányzat meggyengülése hatalmi vákuum kialakulásához vezetett az ország számos térségében. Ebbe

⁶⁰ Peter Bergen: What U.S. Special Forces are doing on the ground in Syria and Iraq, [online], 2016. 10. 31. Forrás: CNN.com [2016. 11. 22.].

a légüres térbe nyomultak be a különböző ellenzéki csoportosulások, amelyek közül azonban több is komoly ellenállást mutatott más ellenzéki csoportokkal szemben. Az ellenzék töredezettségének és a külső szereplők hathatós támogatásának köszönhetően a szélsőséges elemek (így például az „Iszlám Állam” és az „Al-Nuszra Front” is) hamar megerősödtek a mérsékeltbb ellenzéki csoportok rovására.

Az „Iszlám Állam” kialakulása, térnyerése és terjeszkedése (2003–2014)

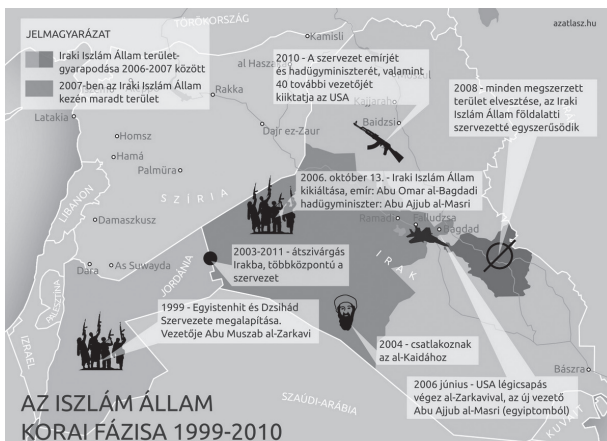
Az „Iszlám Állam” elődszervezetei között megtaláljuk a jordániai szélsőséges, Abu Muszab al-Zarkávi által 1999-ben létrehozott „Egyistenhit és Dzsihad Szervezetét”, amely az amerikai vezetésű iraki beavatkozás nyomán 2003 augusztusától hajtott végre támadásokat a nemzetközi erők és iraki síiták ellen az országban, majd 2004 októberében csatlakozott az al-Káida hálózatához. Mint azt korábban jeleztük, a Szaddám-rendszer felszámolásának két eleme, a Baász Párthoz kötődők kisöprése az államigazgatásból és a fegyveres erők felszámolása olyan szakképzett, az új berendezkedéssel elégedetlen és a nemzetközi erőtől elidegenített, többnyire szunnita csoportokat eredményezett, amelyekre az ellenzéki, illetve felkelő mozgalmakat sikerrel lehetett építeni. Bár nem beszélhetünk arról, hogy a radikális eszmék hirtelen széles társadalmi rétegekben vertek volna gyökeret, a nemzetközi beavatkozás által létrehozott új politikai rendszer és intézmények elutasítása teremtett egyfajta közös érdeket a különböző ellenzéki csoportok között. A számos vallási és törzsi alapon szerveződő milícia, fegyveres szervezet, radikális csoport között az Iraki al-Káida csak egy volt, azonban az egyik legradikálisabb.

E radikalizmust Abu Muszab al-Zarkávi táplálta, aki már a korai időszaktól célként határozta meg nemcsak a külföldiek elleni támadásokat, hanem az iraki lakosságon belül a síiták és más vallási csoportok elleni, rendkívül erőszakos támadásokat is. Ez a mag al-Káidával is súrlódást eredményezett, ugyanis Oszama bin Ladenék attól tartottak, hogy a szélsőséges erőszak elidegeníti a szunnita lakosságot is, ahelyett, hogy egy, a nyugati hatalmak elleni egységfrontot tudnának létrehozni. A 2006-ban egy amerikai légitámadásban megölt al-Zarkávi legnagyobb eredménye kétségtelenül az volt, hogy egyesítette a dzsihadisták radikalizmusát a Szaddám-rezsim bukása után munkanélkülivé vált baászisták hozzáértésével.

Al-Zarkávi halála és a mag al-Káidával kialakult törés nyomán 2006 októberében hozták létre az Iraki al-Káidából az Iraki Iszlám Állam nevű szervezetet, amely már az általunk is vizsgált „Iszlám Állam” (ISIS) közvetlen elődszervezete volt. Az amerikai és iraki kormányerők által alkalmazott kettős stratégia – katonai téren a radikális szervezetek felőrlése („Surge”), politikai téren kiegyezés a mérsékelttel („Anbári Ébredés/Szahva” mozgalom) – megroppantotta az Iraki Iszlám Államot is, amelynek vezetőit is célzott támadásokkal igyekeztek kiiktatni. A szunnita társadalmi bázis viszonylagos pacifikálása Anbár

tartományban, a fegyveres szervezetek felszámolása, a vezetők likvidálása kezelhetővé tette a helyzetet – bár nem hozott békét és stabilitást Irak számára.⁶¹

1. térkép: Az „Iszlám Állam” kialakulásának előzményei

Megjegyzés: a 2008 előtti, egyes területeken kialakított jelenlét nem hasonlítható össze a 2014 után kialakított területi fennhatósággal. *Forrás:* Az Iszlám Állam születése és hanyatlása 5 térképben, [online], 2016. 10. 14. *Forrás:* Azatlasz.hu [2016. 11. 22.].

A 2011-es amerikai csapatkivonás előkészítésének részeként célzottan az Iraki Iszlám Államot is igyekeztek meggyengíteni: a városi területekről fokozatosan az iraki-szír határtérség sivatagába szorították vissza a fegyvereseket, Abu Omár al-Bagdadit, a szervezet vezetőjét („emirjét”) pedig 2010 áprilisában likvidálták. Az ő helyét vette át Abu Bakr al-Bagdadi, majd, amikor a stratégiai folyamatokban fordulat állt be, az amerikai erők távoztak, a síita vezetésű iraki kormányhatalom al-Máliki vezetésével újfent kielezte az országon belüli szektáriánus konfliktust, és polgárháború kezdődött Szíriában; élve ezzel a lehetőséggel, 2011-től újjászervezte a radikális csoportokat.

⁶¹ Bővebben a témáról lásd: The Jihadi Threat. ISIS, al-Qaeda, and Beyond, [online], 2016. 12., 10–11. o. *Forrás:* United States Institute of Peace – Wilson Center [2016. 12. 22.]. Kenneth Katzman – Christopher M. Blanchard – Carla E. Humud et al.: The ‘Islamic State’ Crisis and U.S. Policy, [online], 2015. 02. 11. 2. és 5. o. *Forrás:* CRS Reports for Congress [2016. 11. 30.]; John W. Rollins, Heidi M. Peters: The Islamic State – Frequently asked questions: Threats, global implications, and U.S. Policy responses, [online], 2015. 11. 25., 1. o. *Forrás:* CRS Reports for Congress [2016. 11. 30.].

2. térkép: Az „Iszlám Állam” kialakulása

Forrás: Az Iszlám Állam születése és hanyatlása 5 térképben, [online], 2016. 10. 14.

Forrás: Azatlasz.hu [2016. 11. 22.]

A változó stratégiai lehetőségekre az Iraki Iszlám Állam rugalmasan reagált, újjászerveződését és megerősödését pedig a fentiekén kívül az alábbi tényezők is segítették: Abu Bakr al-Bagdadi a szervezet vezetői közé ismét olyanokat nevezett ki, akik egykor Szaddám Huszein rendszerében és haderejében szolgáltak, így komoly szervezési szakértelemmel és katonai tapasztalattal ruházta fel a radikálisokat. Számos nagyarányú támadást hajtottak végre iraki börtönök ellen, amelyek során több száz dzsihadista rabot szabadítottak ki („Falak áttörése” hadművelet 2012 júliusától), akik elkötelezett és harcedzett légénységi állományt jelentettek az Iraki Iszlám Államnak. Ezzel párhuzamosan célzott támadásokkal, likvidálásokkal igyekeztek megszégyeníteni és morálisan meggyengíteni az iraki haderőt („Katonák aratása” hadművelet).⁶²

Kihasználva a szíriai polgárháború nyújtotta lehetőséget – a kormányhatalom meggyengülését Kelet-Szíriában és radikális szunnita ellenzéki csoportok megjelenését –, előbb az al-Káidával együttműködve az al-Núszra Front keretében (2011–2013), majd nagyobb erőre szert téve és nagyobb önállóságra vágyva ezekkel konfrontálódva igyekezett al-Bagdadi saját szervezetét vezető pozícióba juttatni. Az al-Káidával 2014 februárjában bekövetkezett törést részben ideológiai, részben gyakorlati megfontolások okozták. Ideológiai szempontból a hamarosan létrejövő „Iszlám Állam” abban különbözik az al-Káidától, hogy ellenségeinek körét a lehető legszélesebben határozza meg, így egyrészt elutasítja a történeti vallásokkal (az úgynevezett „könyves népekkel”, azaz a zsidókkal és keresztényekkel) való

⁶² The Jihadi Threat. ISIS, al-Qaeda, and Beyond, *i. m.*, 11. o. és Hermann: *i. m.*, 98.

együttélést, másrészt az iszlám világon belül is ellenségnek tekint mindenkit, aki nem hajlandó szélsőséges, szalafista szunnita vallási-politikai ideológiájuk átvételére (így például a síitákat, alavitákat és szekuláris muszlimokat is). Gyakorlati téren pedig az államiság, azaz egy földrajzi entitás létrehozásának igényében térnek el, ugyanis míg az al-Káida elvont távlati célként tekint arra, hogy a „végítélet napja után” szükségszerűen bekövetkezik az igaz muszlimok földi államának megteremtése, addig az „Iszlám Állam” a korábban jelzettekkel összhangban az iszlám aranykorának kalifátusát 2014 júniusa óta a gyakorlatban is helyre kívánja állítani. A szembefordulást az al-Núszra Fronttal nemcsak az al-Káidának való alárendeltség elutasítása okozta, hanem az is, hogy míg a Núszra célja az Aszad-rendszerrel szembeni harcra korlátozódott, addig az „Iszlám Állam” globális dzsihadot kíván vívni, céljai nem korlátozódnak Szíriára vagy Irakra.

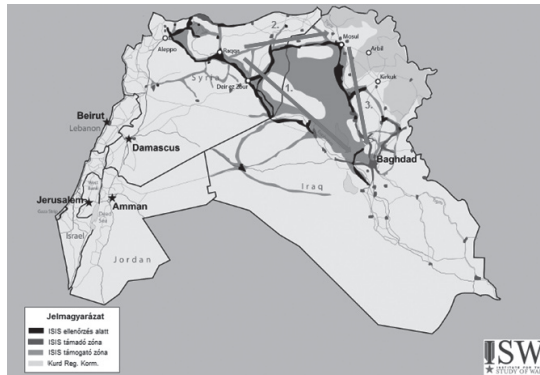
Az „Iszlám Állam” fizikai alapjait Rakka 2014. januári békés elfoglalásával rakták le: miután a szír kormányerőktől az ellenzék az elsők között foglalta el a várost 2013 márciusában, az év végéig a Szíriai Szabad Hadsereg kénytelen volt meghátrálni az al-Núszra Front elől, majd amikor a Núszra az erőit átcsoportosítva kivonult a városból, az „Iszlám Állam” rivális erői bevonultak és elkezdték megszervezni a helyi közigazgatást. Rakkából, a későbbi fővárosból a következő hónapokban két stratégiai irányba törtek előre mintegy 30 ezer főre becsült erőikkel:⁶³

- Előbb délkeleti irányban az iraki Anbár tartományba, a hagyományos szunnita törzsi területekre nyomultak előre, és márciusban elfoglalták Ramádit, majd Bagdad felé haladtak tovább. Ez biztosította számukra a harcosok utánpótlását, a kelet-szíriai kőolajforrásokat, valamint azt a stratégiai hátországot, amely szükség esetén biztosítja a szervezet túlélését akkor is, ha akár a szír, akár az iraki kormányhatalom újra megerősödik.
- A második lépésben Rakkától kelet felé, Moszul irányába törtek előre, és egy váratlan támadással június 10-én elfoglalták a várost, majd június 29-én – felvéve az „Iszlám Állam” nevet – Abu Bakr al-Bagdadi kikiáltotta a kalifátus megalapítását, magát pedig kalifának, azaz minden igaz hitű muzulmán vallási és politikai vezetőjévé nyilvánította.
- Végül a harmadik lépésben Moszultól dél felé fordulva elfoglalták a helyi kőolajfinomító miatt stratégiai fontosságú Bajdzsi és a politikai szimbólumként is jelentős Tikrit városát,⁶⁴ rövid ideig a félmillió ember áram- és vízellátását biztosító moszuli gátat is ellenőrzésük alá vonták, végül pedig a Sindzsár-hegy megszállásával biztosították a Rakka és Moszul közti stratégiai összeköttetést.

⁶³ Hermann: *i. m.*, 84–88. és 100–106. o.

⁶⁴ Tikrit a Szaddám Huszeinhez hű szunnita törzsek ellenállásának központja volt a 2003-as amerikai beavatkozás idején, ugyanis a diktátor és törzse e térségből származott.

3. térkép: Az „Iszlám Állam” terjeszkedése és az általa ellenőrzött területek 2014 szeptemberében

Az eredeti térkép forrása: ISIS Sanctuary, September 10, 2014. [online]. Forrás: Institute for the Study of War [2016. 11. 22.]. A szerzők szerkesztése

A terjeszkedés „természetes” határát Irakban a kurdok és a síiták lakta területek jelentették, ahol társadalmi támogatottság híján az „Iszlám Állam” nem volt képes megalapozni fennhatóságát. Szíriában a sokszínű belső harcok miatt lényegesen nehezebb volt összefüggő térségek felett megszerezni és fenntartani a fennhatóságot. Így bár terrorcselekményekkel destabilizálni tudtak szélesebb térségeket és fenyegethettek olyan nagyvárosokat is, mint Bagdad vagy Kirkuk (Szíriában Aleppó), ezek tényleges elfoglalásának a helyi és regionális szereplők mozgósítása következtében nem volt realitása.

Ugyanakkor a megszállt területeken a szervezet hatékonyan – és kegyetlen eszközökkel, korlátlan erőszakkal – tudta kialakítani hátországát, működésének nemcsak katonai, hanem igazgatási, finanszírozási, humán feltételeit is. Ezek a funkciók valóban bírnak olyan jellemzőkkel, amelyeket egy valódi államnak el kell látnia a fennhatósága alatt álló lakosság ellátása, védelme érdekében – ugyanakkor az „Iszlám Állam” kalifátusa továbbra sem bír az államiság legitim jellemzőivel sem belső, sem külső szuverenitását tekintve. Ahogy Loretta Napoleoni fogalmaz: „a kalifátus ma pseudoállam (*shell state*), ami azt jelenti, hogy bár rendelkezik az önálló államokra jellemző szociális és gazdasági infrastruktúrával, nemzetközi elismertségben nem részesült, és hiányzik belőle a népi konszenzus.”⁶⁵

Az „Iszlám Állam” visszaszorulása (2015–2016)

A szimbolikus fordulópontot az „Iszlám Állam” terjeszkedésében a török–szír határon fekvő, kurd többségű Kobane városának ostroma jelentette 2014 őszén. A korábbi hónapok látványos katonai sikerei, különösen Moszul elfoglalása, ami nagy mennyiségű hadianyaghoz is juttatta a radikálisokat, lépésekre készítette a nemzetközi közösséget. Az Egyesült Államok augusztus 8-án kezdett légitámadásokat végrehajtani Irakban, majd szeptember 23-án Szíriában is az „Iszlám Állam” erői ellenében, amelyek korlátozott célja a helyi erők – kurdok, az iraki kormányerők és a mérsékelt szíriai ellenzék – támogatása volt. Emellett igye-

⁶⁵ Loretta Napoleoni: *Az iszlamista főnix. Az Iszlám Állam születése és a Közel-Kelet újrafelosztása*. HVG Könyvek, Budapest, 2015. 53–54. o.

keztek több ilyen csoport és kiemelten a kurdok ellenállási képességét erősíteni kiképzéssel, katonai műveleti tanácsadással és humanitárius, valamint katonai segélyekkel, adott esetben fegyverszállítmányokkal is. A szeptember 4–5-i walesi NATO-csúcstalálkozóhoz kapcsolódóan lerakták az első „Iszlám Állam” elleni nemzetközi koalíció alapjait is, amelynek 2015 elejére több mint 60 tagja lett. (A nemzetközi fellépésről bővebben lásd lejjebb.)

A nemzetközi koalíció által támogatott helyi kurd erők és az „Iszlám Állam” összecsapása 2014 szeptemberétől Kobane város ostromában kulminálódott, ahol hosszas harcok után sikerült meggátolni a radikálisokat a város elfoglalásában. Ez az első – szimbolikus – siker tekinthető olyan fordulópontnak, amelyet követően a fokozódó nemzetközi erőfeszítések, a helyi katonai erők megerősítése és közvetlen katonai beavatkozások nyomán az „Iszlám Állam” fizikai terjeszkedése megállt, majd fokozatosan elkezdett visszaszorulni. Ezzel a viszonylag lassú ütemű műveletek a másik fél kifárasztását célzó szakaszba léptek, amit egyrészt az összehasonlíthatatlanul nagyobb képességekkel és tartalékokkal rendelkező nemzetközi koalíció fog sikerrel zárni – másrésztől azonban az is látható, hogy a konfliktus elhúzódó jellegű lesz, aminek közvetlen (háborús pusztítás) és közvetett hatásaival (belső és nemzetközi menekültek tömegei, humanitárius válság, a dzsihadista terrorizmus fennmaradó fenyegetése) is számolnunk kell.

Az erősödő nyomás hatására az „Iszlám Állam” is stratégiát váltott a „fennmaradás és terjeszkedés” jegyében: fennmaradni Irakban és Szíriában, valamint kiterjeszteni destabilizáló tevékenységét a tágabb Közel-Keleten, terrorcselekményeit pedig más térségekben is.⁶⁶ Ezt azáltal igyekeztek megvalósítani, hogy kiterjesztették a harcot Szíriában dél (Damaszkusz, a libanoni és jordániai határtérség) és észak (a török határtérség) felé, hogy biztosítani tudják a fegyveresek átkelését a szomszédos országokba, illetve a külföldi harcosokat Szíriába. Irakban pedig háttérük megerősítésére törekedtek Anbár (Ramadi, Falludza) és Ninive (Moszul) tartományokban.

Ezzel szemben 2015-ben a nemzetközi koalíció, az iraki kormányerők, a kurdok és síita milíciák visszafoglalták Tikritet (március), majd a Sindzsár-hegyet (november), utóbbival részlegesen elvágvá a közvetlen összeköttetést az „Iszlám Állam” szíriai és iraki központjai (Rakka és Moszul) között. Ebben az időszakban az elsődleges cél az volt, hogy több irányból nyomást gyakorolva minél inkább megosszák a szélsőségesek erőit, csökkentsék mozgásszabadságukat, elvágják stratégiai összeköttetéseiket, és távolabb szorítsák őket az olyan nagyvárosoktól, mint Bagdad és Kirkuk.

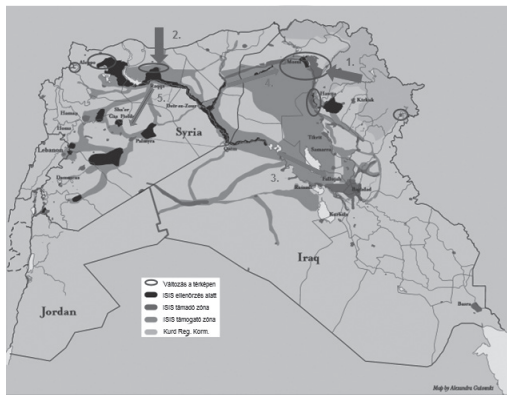
A nemzetközi erőfeszítés eredményes volt: az iraki kormányerőket valamelyest megerősítve és rendezve soraikat, valamint a kurdoknak nyújtott katonai támogatás fokozásával és az iraki síita milíciák bevonásával visszafoglalták előbb Ramadit (2016. február), majd négy hónapnyi ostrom és egy hónap városharc után Falludzsát (2016. június), és hozzáláttak Anbár tartomány stabilizációjához. Az év második felében kettős stratégiai célt igyekeztek elérni: Moszul elszigetelését és ostromának előkészítését; valamint Rakka elszigetelését és nyomásgyakorlást északi irányból (lásd a lenti térkép 1. és 2. pontját).

Az „Iszlám Állam” stratégiája is több eszközt foglal magában: azokban a térségekben, amelyek birtoklásáért harc folyik, rugalmasan variálva alkalmazza a városi, a gerilla

⁶⁶ Jessica Lewis Mcfate: The ISIS Defense in Iraq and Syria: Countering an Adaptive Enemy. Middle East Security Report 27, [online], 10–12. Forrás: Institute for the Study of War [2016. 11. 25.].

és a konvencionális hadviselés eszközeit aszerint, hogy milyen terepen és ellenféllel szemben van ezekre szüksége (például Moszulban és Ninive tartományban). Ahol elvesztette a fennhatóságot, a térség destabilizálására és ellenségei demoralizálására törekszik, mint Anbár tartományban (3. pont), miközben igyekszik helyreállítani a stratégiai ellátási útvonalakat, összeköttetéseket, például a Sindzsár-hegység térségében (4. pont). Eközben maga is igyekszik minél jobban megosztani ellenségeit, így olyan térségekre is kiterjeszti támadásait, ahol eddig kevésbé volt intenzív a jelenléte, mint Szíria középső és déli térségeiben (5. pont).

4. térkép: Az „Iszlám Állam” visszaszorulása a 2016. decemberi állapot szerint

Az eredeti térkép forrása: ISIS Sanctuary, December 8, 2016, [online], Forrás: Institute for the Study of War [2016. 12. 10.] A szerzők szerkesztése

Az „Iszlám Állam” elleni fellépés stratégiai kérdései és lehetőségei

Az „Iszlám Állam” előretörésének és területszerzésének egyik legspecifikusabb sajátossága, hogy a szervezet korántsem tudott volna ekkora sikereket elérni, ha a helyi, regionális és globális szintű szereplők elsődleges prioritásként kezelik legyőzését. Ez azonban nem így történt, mivel az érintett felek többsége gyakran csak a saját érdekei mentén haladva, korlátozott mértékben avatkozott be a konfliktusba – az „Iszlám Állam” elleni fellépést csak ürügyként használva.

Az elmúlt évek lokális szintű politikai, vallási, etnikai szembenállására vetültek a külső szereplők érdekei, közvetett vagy közvetlen beavatkozásai, amelyek célja rendszerint a konfliktusok befolyásolása vagy az éppen megbillent egyensúly helyreállítása volt. Ennek nyomán a helyi problémák kiegészültek a regionális és globális érdekkonfliktusokkal, és kialakultak az egyes „szövetséges formációk”. Az Aszad-rezsim legfontosabb támogatójává Irán és Oroszország vált, míg a szíriai ellenzék mellé állt Törökország és az öbölállamok, valamint az Egyesült Államok és az Európai Unió is.

A helyi, regionális és globális szembenállás lehetőséget adott az „Iszlám Állam” számára – elsősorban Szíria területén –, hogy az elsődleges hadszíntértől távol maradván megerő-

sítse és kiterjessze állásait. Ennek következtében az „Iszlám Állam” elleni politikai, katonai beavatkozások rendszerint csak mérsékelt eredményeket hoztak. A következő részekben áttekintjük a szervezet elleni fellépés legfontosabb politikai, katonai és gazdasági aspektusait, külön tárgyalva az ezek hatékonyságát csökkentő tényezőket. Végül foglalkozunk az „Iszlám Állam” médiastratégiájával és az erre adható válaszokkal.

A nemzetközi koalíció politikai eszközei

Az „Iszlám Állam” elleni fellépés egyik legjelentősebb stratégiai szintű problémáját az egyes országokban jelen lévő belső szereplők közti ellentétén túl a külső szereplők közti érdekkonfliktusok jelentik. Az érintett hatalmak szembenállása nemcsak megnehezíti a szíriai és iraki rendezést, de el is vonják a figyelmet az „Iszlám Állam” elleni harcról, hiszen a szereplők többsége csak a közvetlen érdekérvényesítésre fókuszál, a terroristák elleni küzdelem csupán másodlagos cél – még ha hivatalos politikai kommunikációjuk másról is szól. Az alábbiakban a helyi, regionális és nagyhatalmi érdekkonfliktusok központi kérdésein keresztül értékeljük az „Iszlám Állam” elleni amerikai vezetésű koalíció cselekvési lehetőségeit és annak korlátjait.

Barack Obama 2014. szeptember 10-én jelentette be az „Iszlám Állam” elleni koalíció megszületését, amelynek célja a radikális szervezet megsemmisítése. Hivatalosan a koalíció számára az ENSZ BT 2170.⁶⁷ és 2178.⁶⁸ számú határozatai biztosítanak mandátumot, amelyek felszólítják az ENSZ tagállamait az „Iszlám Állam” elleni fellépésre, így például a terroristák finanszírozásának ellehetetlenítésére, a humanitárius segítségnyújtásra és a stabilizáció elősegítésére. Fontos látni azonban azt is, hogy az ENSZ BT döntései ekkor még kerültk a katonai beavatkozásra való felhatalmazást (vagy az ilyen esetekben használatos „minden szükséges eszközzel” kifejezést). Bár az ENSZ BT felhatalmazása e tekintetben kezdetben hiányzott, több koalíciós tag is az iraki kormány kérését használta jogi referenciapontnak, amelyben Bagdad az ENSZ Biztonsági Tanács támogatását kérte védelmi célból. 2015. november 20-án született döntése értelmében azonban már a Biztonsági Tanács is lehetővé tette, hogy a tagállamok „minden szükséges eszközzel” felszámolják az „Iszlám Állam” által ellenőrzött területeken a terroristák bázisait, és megakadályozzák, hogy e menedékekből készítsék elő terrortámadások elkövetését más államokban.⁶⁹

Az Obama elnök által megalapozott koalícióhoz névlegesen végül több mint 60 állam és partnerszervezet csatlakozott; a NATO-tagállamok és partnerországok mellett többek között Japán, Nigéria, Dél-Korea, Ausztrália, Új-Zéland, illetve a közel-keleti térségből Egyiptom, Szaúd-Arábia, Irak, Jordánia, Bahrein, Kuvait, Libanon, Omán, Katar, az Egyesült Arab Emírségek, valamint az Arab Liga is. Politikai értelemben tehát egy rendkívül széles körű szövetségről beszélhetünk, amely jelentős mértékben épít a regionális szereplők bevonására is. Egy 2014. decemberi egyezmény alapján a koalíció alapvetően öt fő tevékenységi körben aktív, amelyek a következők:

⁶⁷ Resolution 2170 (2014) Adopted by the Security Council at its 7242nd meeting, on 15 August 2014.

⁶⁸ Resolution 2178 (2014) Adopted by the Security Council at its 7272nd meeting, on 24 September 2014.

⁶⁹ Resolution 2249 (2015) Adopted by the Security Council at its 7565th meeting, on 20 November 2015.

- a katonai műveletek támogatása, képességfejlesztés, kiképzés;
- a külföldi terrorista harcosok Irakba és Szíriába történő beáramlásának megállítása;
- az „Iszlám Állam” pénzügyi és támogatási eszközeinek megszüntetése;
- a humanitárius válsághelyzet megszüntetése;
- az „Iszlám Állam” valódi természetének felfedése, működésének megismerése.

A koalíció tevékenysége azonban a kezdetektől fogva több probléma miatt is nehézkesnek bizonyult:

- a névleges és valódi támogatók száma közti jelentős eltérés;
- a NATO-tagállamok negatív tapasztalatai az elmúlt évtized katonai beavatkozásai kapcsán;
- a koalíció tagjai közti érdekütközések;
- a koalíción kívüli regionális és nagyhatalmakkal (például Iránnal, Oroszországgal) való érdekütközések.

Mindegyik jelentős kihívásnak mutatkozott az elmúlt években. Így például a koalíció valódi támogatói köre névleg ugyan több mint 60 állami és nemzetközi szereplő, közülük többen azonban semmilyen kapacitással nem rendelkeznek az érdemi részvételhez (például Panama vagy éppen Szomália) – részvételük sokkal inkább a koalíció tevékenységének legitimitását erősíti, amennyiben a nagyobb támogatói kör nagyobb legitimitást is jelent a nemzetközi közösség szemében.

Még ennél is jelentősebb kihívásnak mondható, hogy azok az államok, amelyek rendelkeznének a szükséges kapacitással a – légitűzésekhez átfogóbb, szárazföldi műveleteket is magában foglaló – beavatkozás kivitelezésére (tehát elsősorban a NATO-tagállamok), komoly negatív tapasztalatokkal rendelkeznek a szövetség afganisztáni és iraki beavatkozásainak időszakából. Ahogy arra Stephen M. Saideman is rámutat, Afganisztán két szempontból is jelentős e tekintetben. Egyfelől az ott felmerült tehermegosztási egyenlőtlenségek rendkívül frusztrálták a szövetség tagjait, másfelől pedig a művelet azt is bebizonyította, hogy bár a helyi szereplőkkel mindenképp együtt kell működni a stabilizáció elősegítéséhez, az ő érdekeik hosszú távon gyakran eltérnek a beavatkozást kivitelező államok céljaitól.⁷⁰ E két tényező tehát alapjaiban csökkentheti a hajlandóságot a szárazföldi műveletekkel kapcsolatban.

A koalíció kohéziója szempontjából további kihívást jelent, hogy az abban részt vevő egyes államok érdekei korántsem azonosak minden regionális kérdés kapcsán. Andreas Krieg definícióját követve többé-kevésbé ez az, amit „negatív kooperációként” azonosíthatunk, amelynek lényege, hogy a közös ellenségkép, az „Iszlám Állam” megjelenése bizonyos mértékig egy táborba terelte a feleket, ám ettől függetlenül továbbra is kibékíthetetlen ideológiai, értékészleleti és érdekellentét van a koalíciós partnerek között bizonyos kérdésekben.⁷¹ Ennek kapcsán két példát is érdemes kiemelni: az iszlamista csoportok sze-

⁷⁰ Stephen M. Saideman: The ambivalent coalition: doing the least one can do against the Islamic state, [online], 2016. 05. 18. Forrás: Contemporary Security Policy [2016. 11. 22.].

⁷¹ Andreas Krieg: ISIS and the Façade of Negative Cooperation, [online], 2014. 6. o. Forrás: Arab Center for Research and Policy Studies [2016. 11. 11.].

repét és a kurd kérdést. Az iszlamista csoportok politikai-társadalmi szerepének elismerése szempontjából jelentős törésvonal mutatkozik a közel-keleti államok között ideológiai téren, ami sokszor együttműködésüket is akadályozza. Így például míg Törökország és Katar szempontjából e csoportok létjogosultsága elismert, működésük elfogadható, addig Szaúd-Arábia számára – monarchiaként – magára az ország politikai berendezkedésére jelentenek fenyegetést.⁷² A kurd kérdés még ennél is nagyobb akadály a koalíció kohéziója szempontjából. E tekintetben az Egyesült Államok helyzete érzékeny a leginkább. Mivel Szíriában – és az „Iszlám Állam” 2014-es előretörési szakaszának kezdetén Irakban is – a kurdok jelentették az egyetlen erőt, amely vállalta a harcot a szervezet ellen, az Obama-adminisztráció értelemszerűen őket részesítette előnyben a pénzügyi és fegyveres támogatások során.⁷³ Idővel azonban a kurdok több területre is kiterjesztették fennhatóságukat (például Irakban Kirkuk térségére), ezzel jelentős ellenkezést váltanak ki a síita és szunnita lakosságból.⁷⁴ Másfelől a szíriai kurdok megerősödésének elkerülése a NATO-tag Törökország számára az egyik legfontosabb cél a konfliktusban, különösen úgy, hogy Ankara szempontjából a szíriai kurd Demokratikus Egyesülés Pártja (PYD) egyet jelent a törökországi Kurd Munkáspárttal (PKK), amelyet Törökország, az Egyesült Államok és az Európai Unió is terrorszervezetként tart számon.

Végül, de talán a legfontosabb tényezőként ki kell emelnünk, hogy a koalíció mozgásterét jelentősen csökkenti a koalíción kívüli regionális és nagyhatalmakkal (Irán, Oroszország) fennálló érdekütközés is. Irán szempontjából a szíriai konfliktus az egyik kulcseleme a perzsa – arab / síita – szunnita / Irán – Szaúd-Arábia dimenziókban azonosítható szembenállásnak. Mivel az Aszad-rezsim eltávolítása feltehetőleg egy szunnita kormányzat létrejöttét eredményezné Szíriában, Teherán számára kiemelten fontos a szíriai szövetséges pozíciójának megtartása, ezzel is megelőzve a szaúdi befolyás növekedését a térségben. Nagyhatalmi szinten Oroszország számára Aszad hatalmon maradása szintén kulcskérdés, hiszen Szíria Moszkva utolsó jelentős szövetségese a régióban, ami mind politikai, mind pedig katonai szempontból nézve (tartúsi kikötő) prioritást jelent, s szembehelyezi Washington – és tulajdonképpen az egész koalíció – érdekeivel. Ezzel pedig összességében az „Iszlám Állam” elleni koalíciós fellépés gyengül, hiszen Irán és Oroszország számára sem a szervezet jelenti az elsődleges kérdést, hanem sokkal inkább a térség hatalmi dinamikáinak befolyásolása, ennek megfelelően a két ország a nemzetközi szintén is megtesz mindent a koalíció kohéziójának gyengítése érdekében.

Az „Iszlám Állam” elleni koalíció mozgásterét tehát szűk, ennek következtében pedig a szervezet elleni fellépés politikai téren leginkább arról szól, hogy mi az a minimum, ami-ben a részt vevő felek meg tudnak egyezni. Bár a közös ellenséggel szemben kialakított negatív kooperáció ideiglenesen a felszín alá söpört bizonyos problémákat (például a kurd kérdést), ám azok meglete egyértelműen korlátozza a fellépés hatékonyságát.

A nemzetközi koalíció katonai eszközei. Az orosz és a török beavatkozás jelentősége és mérlege.

⁷² Uo., 7.

⁷³ Patrick Martin – Christopher Kozak: The Pitfalls of Relying on Kurdish Forces to Counter ISIS, [online], 2016. 02. 03., 3. o. Forrás: Institute for the Study of War [2016. 11. 10.].

⁷⁴ Uo.

Az Egyesült Államok által vezetett koalíció beavatkozása

Az Egyesült Államok által vezetett „Iszlám Állam” elleni koalíció egyik leglátványosabb eszköze a katonai műveletek támogatása Irakban és Szíriában. Az Operation Inherent Resolve művelet keretében a koalíció 2016 novemberéig körülbelül 16 ezer légicsapást hajtott végre (körülbelül kétszer annyit Irak területén, mint Szíriában).⁷⁵ Ezenkívül a koalíciós erők jelentős hírszerzési, megfigyelési és felderítési támogatást nyújtanak a szárazföldi harcokat folytató iraki és kurd erőknek, amelyeket a Bagdadban található közös amerikai–iraki műveleti parancsnokságon keresztül továbbítanak.⁷⁶ A közvetlen katonai beavatkozás mellett az Obama-adminisztráció 2014 decemberében létrehozta az Iraki Kiképzési és Felszerelési Alapot, amelyben 1,6 milliárd dollárt különített el az iraki haderő fejlesztésére.⁷⁷ Ezenkívül a koalíció tagjai (köztük Magyarország is) jelentős ad hoc fegyverszállítmányokat küldtek a harcoló kurd pesmerga erőknek. Az iraki haderő fejlesztéséhez pedig nagyban hozzájárul az is, hogy fokozatosan létrejöttek Irak területén (elsősorban Bagdad és Erbil körzetében) azok a koalíciós erők által őrzött és működtetett központok, amelyekben az iraki katonák kiképzése zajlik.⁷⁸

Fontos látni azonban a különbséget e tekintetben Irak és Szíria helyzete között, hiszen míg előbbi esetében a központi kormányzat és a kurd erők támogatása is lehetővé tette az „Iszlám Állam” elleni küzdelmet, utóbbiban a polgárháborús állapotok miatt erre csak mérsékelt lehetőség mutatkozik, kiváltképpen azért, mert a koalíció tagjai között is jelentős a megosztottság az ország jövőjével kapcsolatban – elsősorban a már említett kurd kérdés miatt.

Ettől függetlenül az „Iszlám Állam” elleni katonai műveletek korántsem eredménytelenek. A szervezet 2014-es előretörési időszaka után az iraki haderő stabilizálódott, és a mozgósított helyi milíciákkal, valamint a kurd erőkkel együtt fokozatosan visszaszerezte a kezdeményezést a harcokban. A „Iszlám Állam” terjeszkedése 2015 második felére véget ért, és kezdetét vette visszaszorításának lassú folyamata – elsősorban Irak területén. Ennek során olyan kulcsfontosságú városok kerültek újra a központi kormányzat irányítása alá, mint Ramádi vagy Fallúdza, illetve 2016 őszétől megkezdődhetett a szervezet iraki központjának számító Moszul ostroma is. Mindehhez a koalíciós légicsapások elengedhetetlenek voltak, tekintve, hogy az iraki légierő lényegében nem rendelkezik érdemi támadó képességekkel, így önállóan képtelen lett volna támogatni a szárazföldi erők harcát.

A mérleg másik oldalát tekintve azonban elmondható az is, hogy a koalíció beavatkozása mindeztáig nem volt elég az „Iszlám Állam” teljes felszámolásához, és a szervezet által ellenőrzött szír területek továbbra is menedéket jelentenek a szervezet számára – még akkor is, ha Moszult sikerül visszafoglalni. Ezt segíti elő az is, hogy a szíriai harcok – beleértve a közvetlen orosz és török katonai beavatkozásokat is – elsősorban a polgárháború

⁷⁵ Operation Inherent Resolve, [online], 2016. 11. 11. Forrás: Department of Defense [2016. 11. 20.].

⁷⁶ Kathleen Bouzís: Countering the Islamic State: U.S. Counterterrorism Measures, [online], 2015. 06. 01, 887. o. Forrás: Studies in Conflict & Terrorism [2016. 11. 22.].

⁷⁷ Elizabeth Quinhana, Jonathan Eyal: Inherently Unresolved: The Military Operation against ISIS, [online], 2015, 20. o. Forrás: Royal United Service Institute [2016. 11. 22.].

⁷⁸ E feladat teljesítése érdekében 2015 szeptembere óta Magyarország körülbelül 110 főt állomásoztat Irak területén.

kimenetelének befolyásolását célozták a saját érdekeknek megfelelően, és kevésbé fókuszáltak az „Iszlám Állam” elleni műveletekre.

Az orosz beavatkozás

Oroszország részvétele a szíriai polgárháborúban kezdettől fogva az Aszad elnök melletti kiállás jegyében zajlott. 2015 előtt ennek a legfontosabb eleme fegyverszállítmányok biztosítása volt a szír kormány részére. Ezek közül is stratégiai jelentőséggel bírt a BUK föld-levegő rakétarendszer működéséhez szükséges elemek átadása a rezsimnek, hiszen – figyelembe véve, hogy sem a szíriai ellenzék, sem pedig az „Iszlám Állam” nem rendelkezik légierővel – ezek egyértelműen egy esetleges nyugati beavatkozás elrettentését szolgálták. 2015-re azonban Aszad erőinek meggyengülése miatt – hiszen az ellenzék Szíria jelentős területeit és több nagyvárosát részben vagy egészben ellenőrzése alá tudta vonni, az „Iszlám Állam” pedig Damaszkusz külvárosáig tört előre – komolyabb és közvetlenebb segítségnyújtásra volt szükség.⁷⁹ Ennek érdekében 2015 júliusától intenzív orosz katonai csapaterősítés kezdődött meg Latakia tartományban, a Bassár el-Aszad nemzetközi repülőtér területén.⁸⁰ Ezt követően 2015. szeptember 30-án megkezdődtek a célzott orosz légitámadások Szíria több térségében, amelyek fő célja a kormányerők helyzetének javítása volt.

A beavatkozás összességében korlátozott eredményeket hozott. Egyfelől a szíriai ellenzék előretörése megakadt, és a kormányerők több helyen képesek voltak stabilizálni pozícióikat, valamint az orosz jelenlétnek köszönhetően Damaszkusz biztonságát is sikerült garantálni.⁸¹ Másfelől azonban a kormányerők fennálló túlfeszítettsége miatt az ellenzék összeomlása nem következett be. Ezzel együtt az „Iszlám Állam” állásai ellen nem történt komolyabb orosz–szír offenzíva, ami ugyancsak azt támasztja alá, hogy Moszkva beavatkozásának valódi célja nem a terrrorszervezet visszaszorítása, hanem csak az Aszad-rezsim stabilizálása volt. Oroszország közvetlen katonai beavatkozása azonban precedenst teremtett, és új dinamikát adott a polgárháborúnak, amelyben már nem csak egy helyettesekkel vívott háborúról beszélhetünk.

Törökország beavatkozása

Az Oroszország által teremtett precedens nem maradt követők nélkül. Néhány héttel a 2015. szeptemberi orosz légitámadások megkezdése után az Obama-adminisztráció is bejelentette, hogy szárazföldi erőket telepít Szíriába. Bár ez az erő a méreteit tekintve limitált volt – néhány tucat katona –, mégis fontos lépésnek tekinthető, hiszen ez volt az első alkalom, hogy Washington elszánta magát a szárazföldi erők alkalmazására szír területen.⁸² Az eredetileg főleg tanácsadói feladatokat ellátó különleges műveleti erők fő célja

⁷⁹ Eyal Zisser: *Russia's War in Syria*, [online], 2016, 42. o. Forrás: Strategic Assessment [2016. 11. 22.].

⁸⁰ *Russian Deployment to Syria: Putin's Middle East Game Changer*, [online], 2015. 09. 17., 2. o. Forrás: Institute for the Study of War [2016. 11. 22.].

⁸¹ Markus Kaim – Oliver Tamm: *Russia's Military Intervention in Syria*, [online], 2015. Forrás: Stiftung Wissenschaft und Politik [2016. 11. 15.].

⁸² Peter Baker – Helene Cooper – David E. Sanger: *Obama Sends Special Operations Forces to Help Fight ISIS in Syria*, [online], 2015. 10. 30. Forrás: The New York Times [2016. 11. 22.].

a szíriai ellenzék támogatása volt az „Iszlám Állam” elleni harcokban.⁸³ Miután azonban ez csak mérsékelt sikereket hozott, az Egyesült Államok támogatása egyre inkább a Szíriai Demokratikus Erők nevű koalíció irányába tolódott, és konkrét harci tevékenységet is magában foglalt,⁸⁴ létszámuk pedig fokozatosan 500 főre nőtt.⁸⁵ A Szíriai Demokratikus Erők – bár felölel keresztény és arab milíciákat is – leginkább a szíriai kurd Népi Önvédelmi Erők (YPG) egységeit takarja, akik – mint arra korábban utaltunk – a PYD fegyveres szárnyát jelentik.⁸⁶ A PYD vezetősége azonban jelentős átfedést mutat a törökországi Kurd Munkaspárttal (PKK), amelyet Törökország – és az Egyesült Államok is – terrorszervezetként tart számon.⁸⁷

Ezzel Törökország és az Egyesült Államok között jelentős törés következett be. Bár mindkét állam Aszad távozásában érdekelt, Ankara szempontjából nézve a kurd önállósulási törekvések és az újabb pozíciószerezések megakadályozása még ennél is fontosabb prioritást jelent. Miután a Szíriai Demokratikus Erők 2016 májusában felszabadították az „Iszlám Állam” uralma alól Manbídzs városát, Ankara döntésre szánta el magát a további kurd területszerzések és a különböző kurd területek összekapcsolásának megállítására érdekében. A török haderő 2016. augusztus 24-én átlépte a szír határt, és korlátozott műveletek keretében – a Szíriai Szabad Hadsereg erőit támogatva – felszabadította az „Iszlám Államtól” Dzsarablúsz városát. A következő hónapok során a török erők viszonylag szűk területen mozogtak, és az „Iszlám Állam” által ellenőrzött Al-Bab városának visszafoglalását készítették elő. Al-Bab bombázása mellett novemberben Ankara annak is hangot adott, hogy a város elfoglalása után a következő török célpont Manbídzs lesz.⁸⁸ E tekintetben azonban a problémát tovább bonyolítja, hogy sem Oroszországnak, sem pedig a szír kormánynak nem érdeke, hogy Al-Bab városát a török erők szabadítsák fel. Ennek kapcsán 2016 novemberében a szír légierő – bár tagadta az esetet – török állásokat bombázott a város körül, ami több halálos áldozatot is követelt.⁸⁹

Összegzés

Három komolyabb katonai beavatkozást láthatunk tehát az „Iszlám Állam” ellenében, amely közül azonban csak egy – az Egyesült Államok által vezetett koalíció – célozza igazán a radikális szervezet visszaszorítását, bár ez is csak korlátozott eszközökkel. A másik két katonai beavatkozás jóval kevésbé irányul az „Iszlám Állam” ellen, és sokkal inkább célozza a polgárháború menetének alakítását. Mindazonáltal az orosz és a török katonai intervenció is új dinamikát teremtett a konfliktusban, és még tovább eszkalálta az amúgy is instabil helyzetet.

⁸³ Uo.

⁸⁴ Thomas Gibbons-Neff – Liz Sly: First images emerge of U.S. Special Operations forces in the fight to retake Raqqa, [online], 2016. 05. 26. Forrás: The Washington Post [2016. 11. 22.].

⁸⁵ Eric Schmitt: U.S. to Send 200 More Troops to Syria in ISIS Fight, [online], 2016. 12. 10. Forrás: The New York Times [2016. 12. 12.].

⁸⁶ Genevieve Casagrande: The Road to Ar-Raqqah: Background on the Syrian Democratic Forces, [online], 2016. 11. 22., 1. o. Forrás: Institute for the Study of War [2016. 11. 25.].

⁸⁷ Patrick Martin – Christopher Kozak: The Pitfalls of Relying on Kurdish Forces to Counter ISIS.

⁸⁸ Turkey-backed forces besiege Syria's al-Bab, eyes on Manbij: Erdogan, [online], 2016. 11. 22. Forrás: Reuters [2016. 11. 25.].

⁸⁹ IS conflict: Turkish soldiers killed in Syria attack, [online], 2016. 11. 24. Forrás: BBC [2016. 11. 30.].

A nemzetközi koalíció gazdasági eszközei

Az „Iszlám Állam” egyik legsajátosabb tulajdonsága, hogy – ellentétben a tradicionális terror szervezetekkel – fennhatósága alatt tart egy adott területet és az ott élő népességet. Ebből következik az is, hogy a szervezet bizonyos értelemben közigazgatási funkciókat is ellát (például az egészségügy vagy az oktatás terén), amelyek költségeinek a fedezése – a háborús kiadások mellett – jelentős gazdasági, pénzügyi forrásokat igényel. Az alábbi fejezet ismerteti az „Iszlám Állam” legfontosabb bevételi forrásait, és értékeli a nemzetközi koalíció gazdasági és pénzügyi lehetőségeit ezek csökkentésére.

A szervezet bevételei az alábbi fő kategóriákba sorolhatók:⁹⁰

- az egyik legfontosabb forrás az energiahordozók eladásából származó jövedelem, ami leginkább finomítatlan kőolaj eladását jelenti.⁹¹ A kőolajat a szervezet elsősorban belső piacán terjeszti, illetve a helyi feketepiacon értékesíti, valamint alkalmanként a szír kormányerőkkel és különböző ellenzéki csoportokkal is kereskedik.⁹² Számos beszámoló született arról is, hogy a szomszédos Törökországgal és különböző nemzetközi gazdasági szereplőkkel is folytatnak (illegális) kőolaj-kereskedelmet⁹³ – ami egyértelműen szembemegy a nemzetközi közösség azon próbálkozásaival, hogy gazdasági téren is meggyengítsék az „Iszlám Államot”;
- az energiahordozók eladása mellett kiemelt jelentőségű az alapvető mezőgazdasági termékek értékesítése is. Ennek oka nemcsak a szektorból származó nyereség, hanem az alacsony áron eladott élelmiszerből származó politikai szimpátia elnyerése is;
- a műkincs-kereskedelem is kiemelten fontos területté vált, hiszen területi kiterjedésének csúcspontján több mint 12 ezer archeológiai terület volt az „Iszlám Állam” fennhatósága alatt. Az itt feltárt leleteket csempészek segítségével juttatja ki a szervezet más országokba, kontinensekre;⁹⁴
- a kényszerítéssel szerzett jövedelem leginkább a szervezet által ellenőrzött területen élő lakosságnak jelent terheket. Ide sorolhatjuk a különböző adók és illetékek felszámolását, a házak, gépjárművek, földek elkobzásából születő nyereséget, és a különböző (például az öltözködési szabályok megsértése miatt kirótt) büntetésekből származó bevételt;
- a szervezet jelentős forrása a bűncselekmények elkövetéséből származó – emberrablással, zsarolással, bankrablással szerzett – bevétel is;
- végül, de nem utolsósorban az „Iszlám Állam” a külső adományokra is támaszkodhat.

⁹⁰ ISIS Financing 2015, [online], 2015. Forrás: Centre for the Analysis of Terrorism [2016. 11. 22.].

⁹¹ Erika Solomon – Robin Kwong – Steven Bernard: Inside ISIS Inc: The Journey of a Barrel of Oil, [online], 2016. 02. 29. Forrás: The Financial Times [2016. 11. 25.].

⁹² The UK’s role in the economic war against ISIL, [online], 2016. Forrás: House of Commons Foreign Affairs Committee [2016. 11. 22.].

⁹³ George Kiourktsoglou – Alec D. Coutroubis: ISIS Gateway to Global Crude Oil Markets, [online], 2015. 03. 13. *Maritime Security Review*, 2015/3. [2016. 11. 25.].

⁹⁴ Matthew Levitt: Terrorist Financing and the Islamic State, [online], 2014. 11. 13., 10. o. Forrás: Testimony submitted to the House Committee on Financial Services [2016. 11. 22.].

Az egyes tényezők egymáshoz viszonyított arányai általában a szervezet aktuális helyzetétől függően változnak. Így például a 2016-os területvesztéseket követően csökkentek a kőolaj-kitermelésből származó bevételek, de jelentősen nőttek a bűncselekményekből szerzett források. Bár az egyes kategóriák nagyságrendjére is csak becslések állnak rendelkezésre, általánosságban elmondható, hogy a szervezet életében a kényszerrel szerzett és az energiahordozók eladásából nyert bevételek a legjelentősebbek (a Centre for the Analysis of Terrorism adatai alapján e két terület részesedése meghaladja a 70%-ot), míg a külső adományok szerepe – a hagyományos felépítésű terrorszervezetekkel ellentétben – meglehetősen szerénynek mondható (2%).⁹⁵

Külön-külön tehát nincsenek pontos adataink az „Iszlám Állam” egyes bevételi forrásairól, de a szervezet bevételeit összesen körülbelül évi 2,4 milliárd dollárra becsülik.⁹⁶ Mivel ennek a pénzösszegnek a jelentős részét visszaforgatják az Irak és Szíria területén viselt háborúba, másfelől pedig a szervezet ezzel tudja erősíteni saját legitimitációját (a közigazgatási feladatok ellátásán keresztül), így az „Iszlám Állam” elleni koalíció számára kulcsfontosságú a két forrás csökkentése, megszüntetése.

A nemzetközi koalíció ez irányú lehetőségei széles spektrumon mozognak. Az első ezek közül az „Iszlám Állam” gazdasági eszközeinek pusztítása hagyományos, katonai eszközökkel. Ide sorolhatjuk a szervezeten belül a gazdasági vezetők célzott likvidálását, a kőolaj- és földgáz-kitermeléshez használt infrastruktúra pusztítását, és a készpénzraktárak célzott támadását.⁹⁷ A katonai eszközök károkozását azonban meglehetősen nehéz számadatokban kifejezni, és mindaddig, amíg az „Iszlám Állam” által ellenőrzött területeket nem foglalják vissza, ezek hatása korlátozott marad.

Ennél jóval összetettebb eszköz lehet az „Iszlám Állam” különböző pénzügyi csatornáinak befagyasztása. Mivel a szervezet által ellenőrzött területen továbbra is számos bank és pénztintézet működik, az „Iszlám Állam” változatlanul jelentős elektronikus átutalásokat tud lebonyolítani ezeken keresztül.⁹⁸ Ennek korlátozása kiemelt jelentőségű lenne, ám a szervezetnek még így is lehetősége lenne a szinte teljesen ellenőrizhetetlen – bizalmi alapon működő – „havala” rendszer alkalmazására.⁹⁹ E csatornák befagyasztásán túl fontos lehetne a külső adományok beérkezésének ellehetetlenítése – még akkor is, ha ezek jelenleg csak kis részét teszik ki az „Iszlám Állam” teljes költségvetésének. Mivel azonban az adományok többsége az öböl menti államokból érkezik, így ennek szigorítása leginkább az ő hatáskörükből fakadhatna.

A fenti lehetőségek mellett kézenfekvő – ám csupán mérsékelt hatású – a célzott gazdasági szankciók alkalmazása is. Így például az ENSZ BT több döntést is hozott, amelyek felszólítják a tagállamokat az „Iszlám Állammal” kapcsolatba hozható személyek vagyonának befagyasztására, a velük történő fegyverkereskedelem tiltására.

⁹⁵ ISIS Financing 2015, [online], 2015. 7. o. Forrás: Centre for the Analysis of Terrorism [2016. 11. 22.].

⁹⁶ Uo., 5.

⁹⁷ The UK's role in the economic war against ISIL, [online], 2016, 9–12. o. Forrás: House of Commons Foreign Affairs Committee [2016. 11. 22.].

⁹⁸ Carla E. Humud, Robert Pirog, Liana Rosen: Islamic State Financing and U.S. Policy Approaches, [online], 2016. 06. 27., 19. o. Forrás: Congressional Research Service [2016. 11. 22.].

⁹⁹ The UK's role in the economic war against ISIL, [online], 2016, 14–16. o. Forrás: House of Commons Foreign Affairs Committee [2016. 11. 22.].

Végül, de nem utolsósorban az Egyesült Államok évek óta próbál konszenzust kialakítani arra vonatkozóan, hogy az egyes államok tagadják meg a váltságdíjak kifizetését az „Iszlám Állam” által túszul ejtett személyek kiszabadítása érdekében, ezáltal is csökkentve a szervezet gazdasági lehetőségeit. Bár Washington következetesen tartja magát ehhez a politikához, a nemzetközi közösség mindeztidáig nem követte ebben.¹⁰⁰

Az elmúlt évek tapasztalatai alapján elmondhatjuk, hogy a nemzetközi koalíció gazdasági és pénzügyi lehetőségei is korlátozottak az „Iszlám Állam” elleni fellépés kapcsán, hiszen a bevezetett intézkedések ellenére sem csökkentek meghatározó mértékben a szervezet bevételei, és közel sem eléggé ahhoz, hogy belső, gazdasági megrendülésére lehessen számítani.

Az „Iszlám Állam” médiastratégiája és korlátozásának lehetőségei

2016-ra sokat emlegetett frázissá vált, hogy az „Iszlám Állam” médiastratégiája, közösségi médiahasználatra minden eddigi terrorszervezet médiamegjelenésénél hatékonyabb és professzionálisabb. Az alábbiakban röviden ismertetjük ennek okait és korlátozásának lehetőségeit is.

Ahogy arra az ausztrál székhelyű Lowy Institute for International Policy kutatóközpont elemzése rámutatott, az „Iszlám Állam” által kialakított és használt propagandának alapvetően három célja van: a toborzás elősegítése, a félelemkeltés és a szervezet legitimációjának erősítése.¹⁰¹ Ennek eléréséhez a szervezet profi kivitelezésű, saját logóval ellátott médiaanyagokat gyárt, amelyek gyakran több nyelven is elérhetők a „fogyasztók” számára.¹⁰² Ezekben az „Iszlám Állam” legfőképp idealizált képeket közvetít magáról, másfelől pedig a sikerek és a brutalitás hangsúlyozása kerül előtérbe.¹⁰³ A médiastratégia több lábbon áll: az „Iszlám Állam” aktívan jelenik meg a közösségi médiában (Twitter, Youtube stb.), újságokat terjeszt, rövid és könnyen kezelhető videókat tölt fel az internetre.¹⁰⁴ A propaganda terjesztésében fontos tényezővé vált az is, hogy a nyugati újságírók kivégzése, megfélemlítése után egyre kevesebb tudósító maradt a térségben, így aztán a nyugati média gyakran az „Iszlám Állam” által készített anyagokra támaszkodik a hírek közlése során.¹⁰⁵

A szervezet közösségi médiahasználatára kapcsán a nem muszlim országok számára is fontos következmény és kockázat, hogy a radikális tanok, üzenetek ezáltal sokkal könnyebben jutnak el olyan egyénekhez, akik maguk is nyitottak ezekre. Ez a tanok terjesztése, a toborzás mellett inspirációt jelenthet a „magányos farkas” elkövetőknek – azaz olyan radikálisoknak, akik nem kapcsolódnak közvetlenül semmilyen terrorszervezethez (bővebben lásd lejjebb, az európai terrorfenyegetettség kapcsán).

¹⁰⁰ Humud et al.: *i. m.*, 10.

¹⁰¹ Lauren Williams: Islamic State propaganda and the mainstream media, [online], 2016, 3–5. o. Forrás: Lowy Institute for International Policy [2016. 11. 11.].

¹⁰² Uo.

¹⁰³ Uo.

¹⁰⁴ James P. Farwell: How ISIS uses social media, [online], 2014. 10. 02. Forrás: International Institute for Strategic Studies [2016. 11. 11.].

¹⁰⁵ Lauren Williams: Islamic State propaganda and the mainstream media, [online], 2016, 3–5. o. Forrás: Lowy Institute for International Policy [2016. 11. 11.].

Az „Iszlám Állam” propagandagépezete elleni fellépés egyik leghatékonyabb módja hagyományosan a terrorizmusra buzdító tartalmat közlő közösségi médiafiókok blokkolása és törlése. Ez az elmúlt években több százezres méreteket öltött, ám az egyes akciók gyakran a transzparencia hiányában zajlottak, és csak ideiglenes megoldásnak számítanak.¹⁰⁶

Bár az „Iszlám Állam” által működtetett közösségi médiafiókok törlése tradicionális megközelítésnek számít, egy fontos tényezőről elvonja a figyelmet. Ahogy arra a RAND Corporation elemzése rámutat az „Iszlám Állammal” kapcsolatos Twitter-bejegyzések vizsgálata után, a szervezetellenes posztok körülbelül 6 : 1 arányban viszonyulnak a támogatói posztokhoz.¹⁰⁷ Azaz a Twitteren és feltehetőleg más közösségi médiaplatformokon is jóval jelentősebb a szervezettel szembeni megjelenés. A problémát inkább az jelenti, hogy ez az ellenzői csoport meglehetősen töredezett (a RAND három ilyen fő csoportot azonosított: síták, szunniták, más szíriai harcoló csoportok, amelyek közül a szunniták további jelentős belső töredezettséget mutatnak).¹⁰⁸ Mivel ezek a csoportok általánosságban nagyobb bizalmat élveznek az „Iszlám Állam” célközönségében, mint a nyugati média, ezek koherensebb és erőteljesebb médiamegjelenésére is szükség lenne a hatékony fellépéshez.

A helyi szereplők támogatásán túl a mainstream „nyugati” médiának is jelentős szerepe lenne az „Iszlám Állam” propagandájának visszaszorításában.¹⁰⁹ Az egyszerű, brutalitásról szóló beszámolók megjelenítése helyett megfelelő kontextualizálással kellene árnyalni és magyarázni az „Iszlám Állammal” kapcsolatos híreket.¹¹⁰ Ezt egyfelől nagyban segítheti a tudósítók számának növelése a térségben (a biztonsági helyzettől függően), másrészt pedig egy – egységes és szakmailag megalapozott – szerkesztői útmutató kidolgozása is.¹¹¹

Európa radikális iszlamista terrorfenyegetettsége és a védelem lehetőségei

Mint korábban jeleztük, az „Iszlám Állam” terjeszkedése három körként értelmezhető: Irakban és Szíriában földrajzi entitásként kalifátust alapítottak, amelyet igyekeznek kiterjeszteni, de legalábbis megvédeni. Szélesebb értelemben a Közel-Keleten és az iszlám világ többi államában terjesztik ideológiájukat, mobilizálni próbálják a radikálisokat saját kormányaik ellen, és harcosokat toboroznak, akik hajlandók Szíriába és Irakba utazni, hogy ott harcoljanak az „Iszlám Állam” oldalán. Végül pedig globálisan az al-Káida által kialakított modell nyomán helyi terrorszervezetek hálózatán és „magányos farkas” elkövetőkön keresztül terrortámadásokkal igyekszik félelmet kelteni minden más társadalomban. E három aktivitási kört hálózatosodással kapcsolja össze, mint korábban az al-Káida, ahogy az „Iszlám Állam” által inspirált vagy nevében elkövetett afrikai, délkelet-ázsiai, európai és észak-amerikai merényletek is mutatják.

¹⁰⁶ David P. Fidler: Countering Islamic State Exploitation of the Internet, [online]. Forrás: Council on Foreign Relations [2016. 11. 22.].

¹⁰⁷ Elizabeth Bodine-Baron – Todd C. Helmus – Madeline Magnuson – Zev Winkelman: Examining ISIS Support and Opposition Networks on Twitter, [online], 2016. Forrás: RAND Corporation [2016. 11. 11.].

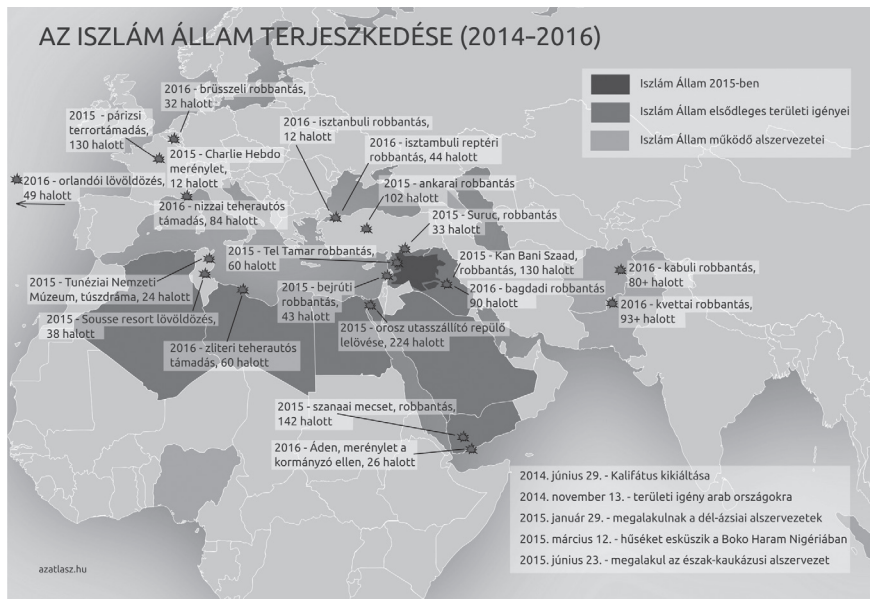
¹⁰⁸ Uo.

¹⁰⁹ Williams: Islamic State propaganda and the mainstream media, *i. m. 2.*

¹¹⁰ Uo., 14–15.

¹¹¹ Uo.

5. térkép: Az „Iszlám Állam” nemzetközi térnyerése és kiemelt terrortámadásai

Forrás: Az Iszlám Állam születése és hanyatlása 5 térképben... i. m.

A távoli térségek – így Európa – szempontjából két meghatározó tényező képezi az „Iszlám Állam” fenyegetését: hazatérő külföldi harcosok (az ENSZ és az Európai Unió terminológiájában: *foreign terrorist fighters*) és a helyi közösségekből kikerülő terroristák (úgynevezett *homegrown* terrorizmus). A Szíriába és Irakba utazott külföldi harcosok számát csak becsülni lehet, s a becslések már 2016 elején 30 ezer fő körüli létszámról szóltak.¹¹² Ezen belül a második legnagyobb csoportot képezik az Európából indulók, mintegy 3-5 ezer fő, a legnagyobb számban Franciaországból, Nagy-Britanniából, Németországból, Belgiumból.¹¹³

A külföldi harcosok akkor jelentenek fenyegetést Európa számára, ha megkísérlik a visszatérést Európába: akár akkor, ha maguk próbálnak támadást végrehajtani, akár, ha helyi radikálisokat próbálnak toborozni és instruálni terrortámadások végrehajtására. Ennek megakadályozására az európai államok hírszerző, határvédelmi és rendvédelmi szervei hivatottak, akiknek a visszatéréskor a határokon, repülőtereken, közlekedési csomópontokban kell lehetőség szerint elfogni a visszatérőket. Az ehhez szükséges jogi szabályozást 2015–2016 során számos államban elfogadták, amely szerint terrorizmushoz kapcsolódó bűncselekménynek számít azzal az igazolható céllal külföldre (például Szíriába) utazni, hogy egy terrorszervezet tevékenységében vegyenek részt, kiképzést kapjanak stb.

¹¹² Lásd például: Efraim Benmelech – Esteban F. Klor: What Explains the Flow of Foreign Fighters to ISIS?, [online], 2016. 04., 1. o. Forrás: Northwestern University, Kellogg School of Management [2016. 12. 20.], és Edwin Bakker – Mark Singleton: Foreign Fighters in the Syria and Iraq Conflict: Statistics and Characteristics of a Rapidly Growing Phenomenon. In: Andrea De Guttery – Francesca Capone – Christoph Paulussen (eds.): *Foreign Fighters under International Law and Beyond*, Springer, Pisa, 2016, 13–15.

¹¹³ Bakker – Singleton: i. m., 16.

6. térkép: Az „Iszlám Állam” oldalán harcoló európai külföldi harcosok becsült létszáma

Forrás: Az Iszlám Állam születése és hanyatlása 5 térképben... i. m.

2014–2016-ban 18, az „Iszlám Állam” által inspirált vagy nevében elkövetett támadás történt Európában (Oroszországot és Törökországot is ide értve).¹¹⁴ Ezek közül több úgynevezett stratégiai terrortámadásnak¹¹⁵ is nevezhető: a 2015. január 7-i párizsi támadás (a Charlie Hebdo satirikus lap szerkesztősége ellen); a 2015. november 13-i párizsi támadások (Bataclan, Stad de France); a 2016. március 22-i brüsszeli robbantásos merényletek; a 2016. június 28-i isztambuli gépfegyveres és robbantásos merénylet; a 2016. július 14-i nizzai és 2016. december 19-i berlini teherautós támadások.

A támadások tapasztalataiból már több következtetést is levonhatunk az európai iszlamista terrorfenyegetésre vonatkozóan:¹¹⁶

- Az „Iszlám Államhoz” kapcsolódó terrorista sejtek többnyire helyiekre támaszkodnak (homegrown terrorizmus), bázisukat a sikertelen integráció következtében a radikalizmus felé fordulók jelentik – a homegrown terroristák számos esetben első vagy második generációs bevándorló háttérrel rendelkeznek, a trend pedig azt mutatja, hogy a radikalizálódás egyre gyorsabb, a „toborzás” időszaka lerövidül.
- Több esetben a helyiek mellett a Közel-Keletről visszatérő, már kiképzett radikálisok szervezik a támadásokat, illetve részt vesznek azok végrehajtásában is; a visszatérést megkönnyítheti a tömeges ellenőrizetlen migráció, amely a határellenőrző és rendvédelmi szervekre további feladatokat ró.

¹¹⁴ Ezek listáját és rövid leírását lásd az alábbi, rendszeresen frissülő forrásban: Tim Lister – Ray Sanchez – Mark Bixler et al.: ISIS Goes Global: 143 attacks in 29 countries have killed 2,043, [online], 2016. 12. 20. Forrás: CNN [2016. 12. 20.].

¹¹⁵ Stratégiai terrortámadásnak nevezzük a nagy médianyilvánosságot elérő, sok emberáldozatot követelő, esetenként nagy anyagi kárt okozó merényleteket, amelyek ezáltal nagy társadalmi-politikai, lélektani hatást is kiváltak.

¹¹⁶ Terrorism Situation and Trend Report 2016, [online], 2106. 6. o. Forrás: Europol [2016. 12. 21.].

- A támadások célpontjainak kiválasztásakor törekednek a civil, úgynevezett „puha célpontok” elleni támadásokra (szemben a védett katonai, rendvédelmi, politikai célpontokkal vagy a kritikus infrastruktúra elemeivel, melyeket nehezebb megtámadni) – ennek egyértelmű oka, hogy a civil társadalmat érő közvetlen támadások mélyebb érzelmi reakciót váltanak ki.
- Európában az iszlamista terrorizmus jellemzője az öngyilkos (bomba-) támadások elkövetése.

Miközben a közvélemény minden európai államban érzékenyen reagált a terrorizmus fenyegetésére és a lakosság biztonságpercepcióját¹¹⁷ mindenhol meghatározza a terrortámadásoktól való félelem,¹¹⁸ a valós iszlamista terrorfenyegetés – támadások bekövetkeztének valószínűsége – eltérő. Érthető módon azokban az országokban, amelyekben nem él számottevő muszlim közösség, különösen nem radikalizálódott iszlamisták, illetve nemzetközi politikájuk kapcsán nem tekintenek rá kiemelt célpontként a dzsihadista szervezetek, sőt látványos szimbolikus célpontot sem jelentenek, kisebb fenyegetéssel kell számolni, mint Franciaországban, Belgiumban, Nagy-Britanniában vagy Németországban.

A terrorfenyegetés ellensúlyozására tett lépések a külföldi harcosok hazatérésnek akadályozásán túl a radikalizmussal szembeni megelőző és hírszerző tevékenység erősítését, az információgyűjtés, a megfigyelés és a passzív védelmi intézkedések megerősítését foglalják magukba. Ehhez szükséges a megfelelő jogszabályi és intézményi háttér megteremtése, a hírszerző és rendvédelmi szerveknek a szükséges humán-, technikai és anyagi erőforrások biztosítása. Egyúttal ki kell alakítani azt az érzékeny egyensúlyt is, amely az információgyűjtés (megfigyelés, lehallgatás, személyes adatok gyűjtése és kezelése, behatolás a magánszférába) és a demokratikus fékek és egyensúlyok rendszere (személyes szabadságjogok védelme, az információkkal való visszaélés elkerülése) között kell hogy fennálljon.

Összességében látnunk kell, hogy Európa egyes államaiban továbbra is magas marad a terrorfenyegetettség szintje, és a rendvédelmi szervek megelőző intézkedései ellenére történhetnek terrortámadások. Ennek oka az, hogy az elmúlt két évben látott egyszerű kivitelezésű, kis eszköz- és szakértelem-igényű támadásokat viszonylag könnyű elkövetni, ugyanakkor nagyon nehéz előre jelezni, megakadályozni. Az európai társadalmak a szabadság magas foka, a társadalom modernitása következtében sebezhetőek, ezért a megelőzés és az esetleges károk mérséklése a két meghatározó cél a kontinensen, míg az „Iszlám Állam” műveleti képessége és az azt kitermelő radikális iszlamista hálózat ellen nemzetközi szinten kell fellépni a továbbiakban is.

¹¹⁷ Lásd például: Europeans’ Attitudes towards Security – Special Eurobarometer No. 432., [online], 2015. 03. Forrás: European Parliamentary Research Service [2016. 12. 21.]; Europeans in 2016: Perceptions and Expectations, Fight against Terrorism and Radicalisation – Special Eurobarometer, [online], 2016. 06. Forrás: European Parliamentary Research Service [2016. 12. 21.].

¹¹⁸ Az EU 28 tagállamának átlagában 2016 tavaszán 40% szerint a terrorizmus „komoly kockázat”, 47% szerint „valamelyest kockázat”, 11% szerint pedig „alacsony kockázat”. Ezen belül kiemelkedően sokan tekintik „komoly kockázatnak” Franciaországban (64%), Nagy-Britanniában (55%), Belgiumban (50%), Olaszországban (49%). A Visegrádi országok közül a legmagasabb azok aránya, akik „valamelyest kockázatnak” tekintik a terrorizmust: Csehországban 63%, Lengyelországban 57%, Magyarországon és Szlovákiában 56%. Forrás: Europeans in 2016: Perceptions and Expectations, Fight against Terrorism and Radicalisation – Special Eurobarometer, 38.

Következtetések és stratégiai kitekintés

Az „Iszlám Állam” létrejöttében és működésében nem csupán az iszlám belső válságát, hanem több történelmi válságjelenség hatását is felismerhetjük, amelyek a modernitás körülményei és a Közel-Kelet aktuális hatalmi viszonyai és konfliktusai közepette egymást erősítve tették lehetővé, hogy olyan radikális dzsihadista szervezet jöjjön létre, amelynek célja egy területi alapon szerveződő új államalakulat létrehozása. Az iraki és szíriai államkudarok teremtették meg ennek lehetőségét, míg a helyi és regionális hatalmak érdekkellentéti mélyítették el a törésvonalakat annyira, hogy ne az „Iszlám Állam” felszámolása legyen az elsődleges cél. Így az „Iszlám Állam” jelentette kihívás középtávon is fenn fog maradni.

A 2014-ben kikiáltott „kalifátus”, bár nem rendelkezik az államiság valamennyi jellemzőjével – például nemzetközi elismertséggel –, kihívást intéz a Közel-Kelet teljes politikai, társadalmi rendje, a létező kormányzati berendezkedés, állami rend ellen. Szélesebb értelemben az iszlám világban a radikális iszlamista fundamentalizmus terjesztője, a Nyugat számára pedig, mint iszlamista terrorszervezet jelenik meg. Ennek megfelelően a különböző kihívásokra testreszabott válaszokat kell adnia a nemzetközi közösségnek.

Az elmúlt két év tapasztalatai azt mutatják, hogy még mindig több kérdést, mint választ látunk az „Iszlám Állam” elleni fellépés kapcsán, ugyanis a probléma kiváltó okai külső szereplők által nem orvosolhatók:

- Abban egyetértést látunk, hogy Irakban és Szíriában katonai erővel fel kell számolni az „Iszlám Államot”, azonban az már korántsem egyértelmű, hogy mely szereplők és hogyan, milyen eszközökkel lesznek erre képesek. A nemzetközi szereplők által alkalmazott légitámadások hatása korlátozott: csak az „Iszlám Állam” meggyengítésére, kifárasztására alkalmasak, azonban a helyi viszonyokat nem változtatják meg. A szárazföldi erők alkalmazásától a külső szereplők többsége az iraki és afganisztáni tapasztalatok nyomán tartózkodott, közvetlen eszközökkel Oroszország és Törökország mellett csak az Egyesült Államok avatkozott be korlátozott erővel. Az „Iszlám Állam” területi entitását azonban csak szárazföldi erővel lehet felszámolni, amiben az iraki haderő, a kurdok és a síita milíciák játszanak döntő szerepet Irakban – Szíriában azonban jelenleg nem látható, melyik szereplő lenne erre képes; a meggyengült kormányerők és a széttöredezett ellenzék láthatóan nem.
- Éppen ezért elsődleges feladat kellene hogy legyen az iraki és szíriai államkudarok kezelése, ami a nagyhatalmak konszenzusa nélkül nem reális célkitűzés. Míg Irakban „csak” az Egyesült Államok, Irán és Törökország bír komoly érdekérvényesítési erővel, addig a szíriai konfliktus olyan összetett, hogy ilyen konszenzus kialakítása erősen kétséges, ami pedig lehetővé teszi az „Iszlám Állam” menedékeinek fennmaradását Szíria ellenőrizetlen keleti térségeiben még akkor is, ha a folyamatban lévő katonai műveletek nyomán legfontosabb városi központjait (Moszult és Rakkát) elveszíti. Sajnos a közös ellenség, az „Iszlám Állam” ellenében kialakított „negatív kooperáció” még nem teremti meg az együttműködést egy közös ügy, a két állam stabilizálása és kormányaik megerősítése kapcsán. Erősebb és hatékonyan működő államhatalom nélkül nem állítható vissza a határok megbízható ellenőrzése sem, ami nélkül nem állítható meg a külföldi harcosok beáramlása ezekben az országokban.

- Az is láthatóvá vált az elmúlt két évben, hogy amikor az „Iszlám Államra” nagyobb nyomást gyakorolnak, hagyományos fegyveres konfliktusban visszaszorítják, a szervezet rugalmasan alkalmazkodni képes ehhez, és más térségekben, valamint más eszközökkel – gerilla-hadviseléssel vagy terrorcselekmények elkövetésével – reagál. Egyidejű hatékony védelem minden potenciális fenyegetés ellen sajnos nem létezik, mint azt a számos támadás mutatja, amelyeket többnyire civil célpontok ellen követtek el a Közel-Keleten és Afrikában az „Iszlám Állam” nevében.
- Hasonlóan nagy kihívást jelent az „Iszlám Államot” meggyengíteni képes politikai fellépés, amelyre ahhoz lenne szükség, hogy a mérsékelt iszlám képviselőivel politikai és társadalmi párbeszédet kialakítva „leválasszák” a helyi lakosságot az „Iszlám Államról”. Irakban a 2006–2007-es szahva („Anbári Ébredés”) példát mutatott arra, hogyan lehet kiegyezni a mérsékelt erővel – viszont ettől még kérdés marad, hogy egy kezdetben eredményes, majd elrontott példa megismételhető-e újra, és adaptálható-e a jelenlegi viszonyokra, valamint Szíriára.
- Szélesebb értelemben is fontos lenne a szektáriánus ellentétek mérséklése a Közel-Keleten, azonban ezzel éppen ellentétes folyamatokat látunk Szaúd-Arábia és Irán vezetésével, miközben az iszlamizmus számos formája nyer teret, és a radikális tanok követőinek is bőséges az utánpótlása.
- Egyértelműen alternatívákra lenne szükség a radikalizmussal szemben az iszlám világban, de egyelőre nem látjuk ezeket, és az sem tisztázott, hogy mely szereplő és hogyan tudná ezeket megfogalmazni, ugyanis a radikalizmus azokból a széles körű társadalmi, gazdasági, politikai problémákból táplálkozik, amelyek évtizedek óta megoldatlanok: a szegénységből, munkanélküliségből, korrupcióból, az elnyomásból, kilátástalanságból és perspektívanélküliségből.

Mindezek alapján úgy véljük, hogy középtávon az „Iszlám Állam” feltartóztatása, mozgásterének és műveleti képességének korlátozása lehetséges, azonban teljes körű felszámolása, egyelőre – a fenti okok miatt – nem. Azt pedig nem téveszthetjük szem elől, hogy a radikális iszlamista fundamentalizmus ideológiáját katonai eszközökkel nem lehet legyőzni. Amennyiben Irakban és Szíriában sikerül is felszámolni az „Iszlám Államot”, más gyenge államokban, ellenőrizetlen térségekben újra megjelenhetnek olyan kísérletek, amelyek szélsőséges iszlamista tanokra alapozva akár állam jellegű entitást is megpróbálnának létrehozni, megpróbálva „feltámasztani” az iszlám aranykorának kalifátusát.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- About Iraq, [online], 2016. United Nations Development Programme
- Al-Qarawee, Harith Hasan: Iraq's Sectarian Crisis: A Legacy of Exclusion, [online], 2014. Forrás: Carnegie Middle East Center [2016. 09. 22.]
- Arany Anett – N. Rózsa Erzsébet – Szalai Máté: *Az Iszlám Állam kalifátusa: Az átalakuló Közel-Kelet*, Osiris Kiadó, Magyar Külügyi Intézet, Budapest, 2016
- Az Iszlám Állam születése és hanyatlása 5 térképen, [online], 2016. 10. 14. Forrás: Azatlasz.hu [2016. 11. 22.]

- Baker, Peter – Cooper, Helene – Sanger, David E.: Obama Sends Special Operations Forces to Help Fight ISIS in Syria, [online], 2015. 10. 30. Forrás: The New York Times [2016. 11. 22.]
- Bakker, Edwin – Singleton, Mark: Foreign Fighters in the Syria and Iraq Conflict: Statistics and Characteristics of a Rapidly Growing Phenomenon. In: De Guttery, Andrea – Capone, Francesca – Paulussen, Christoph: *Foreign Fighters under International Law and Beyond*, Springer, Pisa, 2016
- Bar, Shmuel: Bashar's Syria: The Regime and its Strategic Worldview, [online], 2006. Forrás: The Interdisciplinary Center Herzliya Lauder School of Government, Diplomacy and Strategy Institute for Policy and Strategy [2016. 11. 22.]
- Barrett, Roby C.: The Collapse of Iraq and Syria, [online], 2015. *Joint Special Operations University Report 15-6*. [2016. 09. 22.]
- Benmelech, Efraim – Klor, Esteban F.: What Explains the Flow of Foreign Fighters to ISIS?, [online], 2016. április, Northwestern University, Kellogg School of Management, [2016. 12. 20.]
- Bergen, Peter: What U.S. Special Forces are doing on the ground in Syria and Iraq, [online], 2016. 10. 31. Forrás: CNN.com [2016. 11. 22.]
- Bodine-Baron, Elizabeth – Helmus, Todd C. – Magnuson, Madeline – Winkelman, Zev: Examining ISIS Support and Opposition Networks on Twitter, [online], 2016. Forrás: RAND Corporation [2016. 11. 11.]
- Bouzis, Kathleen: Countering the Islamic State: U.S. Counterterrorism Measures, [online], 2015. 06. 01. Forrás: Studies in Conflict & Terrorism [2016. 11. 22.]
- Casagrande, Genevieve: The Road to Ar-Raqqah: Background on the Syrian Democratic Forces, [online], 2016. 11. 22. Forrás: Institute for the Study of War [2016. 11. 25.]
- Csicsmann László (szerk.): *Iszlám és modernizáció a Közel-Keleten: Az államiság eltérő modelljei*, Aula, Budapest, 2010
- Etl Alex – Pénzváltó Nikolett: Egy rendszer foglyaként – Irak 2016-ban, [online], 2016. 11. 14. *SVKK Elemzések*, 2016/18. [2016. 11. 22.]
- Europeans' Attitudes towards Security – Special Eurobarometer No. 432., [online], 2015. 03. Forrás: European Parliamentary Research Service [2016. 12. 21.]
- Europeans in 2016: Perceptions and Expectations, Fight against Terrorism and Radicalisation – Special Eurobarometer, [online], 2016. 06. Forrás: European Parliamentary Research Service [2016. 12. 21.]
- Farwell, James P.: How ISIS uses social media, [online], 2014. 10. 02. Forrás: International Institute for Strategic Studies [2016. 11. 11.]
- Fidler, David P.: Countering Islamic State Exploitation of the Internet, [online]. Forrás: Council on Foreign Relations [2016. 11. 22.]
- Fight or Flight: The Deperate Plight of Iraq's „Generation 2000”, [online], 2016. 08. 08. Forrás: Crisisgroup.org [2016. 09. 19.]
- Fragile States Index 2011, [online], 2011. Forrás: The Fund for Peace [2016. 11. 14.]
- Fragile States Index 2016, [online], 2016. Forrás: The Fund for Peace [2016. 11. 14.]
- Gazdik Gyula: A szíriai válság kialakulása és elmélyülése, [online], 2012. Forrás: Kül-Világ [2016. 11. 15.]
- Gibbons-Neff, Thomas – Sly, Liz: First images emerge of U.S. Special Operations forces in the fight to retake Raqqa, [online], 2016. 05. 26. Forrás: The Washington Post [2016. 11. 22.]
- Hermann, Rainer: *Az Iszlám Állam. A világi állam kudarcra az arab világban*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2015
- Humud, Carla E. – Pirog, Robert – Rosen, Liana: Islamic State Financing and U.S. Policy Approaches, [online], 2016. 06. 27. Forrás: Congressional Research Service [2016. 11. 22.]
- Iraq, [online], 2016. Forrás: The World Bank [2016. 11. 22.]
- Iraq Country Report, [online], 2016. Forrás: Bertelsmann Stiftung's Transformation Index [2016. 09. 22.]
- IS conflict: Turkish soldiers killed in Syria attack, [online], 2016. 11. 24. Forrás: BBC [2016. 11. 30.]
- ISIS Financing 2015, [online], 2015. Forrás: Centre for the Analysis of Terrorism [2016. 11. 22.]
- ISIS Sanctuary, September 10, 2014, [online], Forrás: Institute for the Study of War [2016. 11. 22.]
- ISIS Sanctuary, December 8, 2016, [online], Forrás: Institute for the Study of War [2016. 12. 10.]
- Jany János: *Az iszlamizmus: Eszmetörténet és geopolitika*, Typotex Kiadó, Budapest, 2016

- Jawad, Saad N.: The Iraqi Constitution: Structural Flaws and Political Implications, [online], 2013. Forrás: LSE Middle East Paper Series [2016. 09. 22.]
- Kaim, Markus – Tamminga, Oliver: Russia's Military Intervention in Syria, [online], 2015. Forrás: Stiftung Wissenschaft und Politik [2016. 11. 15.]
- Kaplan, Seth: Identifying Truly Fragile States, [online], 2014. Forrás: The Washington Quarterly [2016. 11. 05.]
- Katzman, Kenneth: Iraq: Politics, Governance, and Human Rights, [online], 2014. 09. 15. Forrás: Congressional Research Service [2016. 11. 15.]
- Katzman, Kenneth – Blanchard, Christopher M. – Humud, Carla E. et al.: The 'Islamic State' Crisis and U.S. Policy, [online], 2015. 02. 11. Forrás: CRS Reports for Congress [2016. 11. 30.]
- Kiourktsoglou, George – Coutroubis, Alec D.: ISIS Gateway to Global Crude Oil Markets, [online], 2015. 03. 13. *Maritime Security Review*, 2015/3. [2016. 11. 25.]
- Krieg, Andreas: ISIS and the Façade of Negative Cooperation, [online], 2014. Forrás: Arab Center for Research and Policy Studies [2016. 11. 11.]
- Krizmanits József (szerk.): *Vallási fundamentalizmus: tradíció, politika és radikalizmus az iszlám világban*, L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2008
- Levitt, Matthew: Terrorist Financing and the Islamic State, [online], 2014. 11. 13. Forrás: Testimony submitted to the House Committee on Financial Services [2016. 11. 22.]
- Lister, Tim – Sanchez, Ray – Bixler, Mark et al.: ISIS Goes Global: 143 attacks in 29 countries have killed 2,043, [online], 2016. 12. 20. Forrás: CNN.com [2016. 12. 20.]
- Martin, Patrick – Kozak, Christopher: The Pitfalls of Relying on Kurdish Forces to Counter ISIS, [online], 2016. 02. 03. Forrás: Institute for the Study of War [2016. 11. 10.]
- Matoi, Ecaterina: The Army in Post-Saddam Iraq: The Failure of a National Institution?, International Scientific Conference „Strategies XXI”, Command and Staff Faculty 2, 1–14. o.
- McFate, Jessice Lewis: The ISIS Defense in Iraq and Syria: Countering an Adaptive Enemy. Middle East Security Report 27. [online], Forrás: Institute for the Study of War [2016. 11. 25.]
- Migaux, Philippe: The Roots of Islamic Radicalism. In: Chaliand, Gerard – Blin, Arnaud (eds.): *The History of Terrorism from Antiquity to Al Qaeda*, University of California Press, Berkeley, 2007
- Napoleoni, Loretta: *Az iszlamista főnix. Az Iszlám Állam születése és a Közel-Kelet újrafelosztása*, HVG Könyvek, Budapest, 2015.
- Nesser, Rabie – Mehchy, Zaki – Ismail, Khalid Abu: Socioeconomic Roots and Impact of the Syrian Crisis, [online], 2013. Forrás: Syrian Centre for Policy Research [2016. 11. 15.]
- N. Rózsa Erzsébet: *Az arab tavasz: A Közel-Kelet átalakulása*, Osiris Kiadó, Budapest, 2015
- N. Rózsa Erzsébet, Tüske László: *Az arab identitás kérdőjelei*. In: N. Rózsa Erzsébet (szerk.): *Nemzeti identitás és külpolitika a Közel-Keleten és Kelet-Ázsiában*, Teleki László Alapítvány, Budapest, 2005
- Operation Inherent Resolve, [online], 2016. 11. 11. Forrás: Department of Defense [2016. 11. 20.]
- Poverty headcount ratio at national poverty lines (% of population), [online], 2016. Forrás: The World Bank [2016. 11. 23.]
- Quinthana, Elizabeth – Eyal, Jonathan: Inherently Unresolved: The Military Operation against ISIS, [online], 2015. Forrás: Royal United Service Institute [2016. 11. 22.]
- Robinson, Glenn E.: Syria's Long Civil War, [online], 2012. Forrás: Current History [2016. 11. 11.]
- Rollins, John W., Peters, Heidi M.: The Islamic State – Frequently asked questions: Threats, global implications, and U.S. Policy responses. [online], 2015. 11. 25. Forrás: CRS Reports for Congress [2016. 11. 30.]
- Rostoványi Zsolt (szerk.): *Az iszlám Európában: Az európai muszlim közösségek differenciáltsága*, Aula, Budapest, 2010
- Rostoványi Zsolt: *Az iszlám és a Nyugat: A kölcsönös fenyegetettség mítosza és valósága*. In: Tüske László (szerk.): *Előadások a mai iszlám világról*, Avicenna Közel-Kelet Kutatások Intézete, Piliscsaba, 2007, 19–39. o.
- Russian Deployment to Syria: Putin's Middle East Game Changer, [online], 2015. 09. 17. Forrás: Institute for the Study of War [2016. 11. 22.]

- Saideman, Stephen M.: The ambivalent coalition: doing the least one can do against the Islamic state, [online], 2016. 05. 18. Forrás: Contemporary Security Policy [2016. 11. 22.]
- Saouli, Adham: Syria's Predicament: State (de-)Formation and International Rivalries, [online], 2014. Forrás: Konrad Adenauer Stiftung [2016. 11. 11.]
- Sassoon, Joseph: Iraq: Oil Prices and Economic Management, [online], 2016. 03. Forrás: MEEA 15th International Conference [2016. 09. 22.]
- Schmitt, Eric: U.S. to Send 200 More Troops to Syria in ISIS Fight, [online], 2016. 12. 10. The New York Times [2016. 12. 12.]
- Simon Róbert: *Iszlám kulturális lexikon*, Corvina Kiadó, Budapest, 2009
- Simon Róbert: *Az iszlám fundamentalizmus – Gyökerek és elágazások Mohamedtől az al-Qáidáig*, Corvina Kiadó, Budapest, 2014
- Simon Róbert: *Politika az iszlámban – A muszlim társadalom anatómiája*, Corvina Kiadó, Budapest, 2016
- Solomon, Erika, Kwong, Robin, Bernard, Steven: Inside ISIS Inc: The Journey of a Barrel of Oil, [online], 2016. 02. 29. Forrás: The Financial Times [2016. 11. 25.]
- Terrorism Situation and Trend Report 2016, [online], 2016. Forrás: Europol [2016. 12. 21.]
- The Jihadi Threat. ISIS, al-Qaeda, and Beyond, [online], 2016. 12. Forrás: United States Institute of Peace – Wilson Center [2016. 12. 22.]
- The Syrian Catastrophe: Socioeconomic Monitoring Report, [online], 2013. Forrás: United Nations Relief and Works Agency [2016. 11. 04.]
- The UK's role in the economic war against ISIL, [online], 2016. Forrás: House of Commons Foreign Affairs Committee [2016. 11. 22.]
- Toth, James: *Sayyid Qutb: The Life and Legacy of a Radical Islamic Intellectual*. Oxford University Press, Oxford, 2013
- Turkey-backed forces besiege Syria's al-Bab, eyes on Manbij: Erdogan, [online], 2016. 11. 22. Forrás: Reuters [2016. 11. 25.]
- Zisser, Eyal: Russia's War in Syria, [online], 2016. Forrás: Strategic Assessment [2016. 11. 22.]